БҮГҮ ЧУРТТАРНЫҢ ПРОЛЕТАРИЙЛЕРИ, КАТТЫЖЫҢАР!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

1925 чылда үндезилеттинген

1963 ч.
НОЯБРЬ
5
вторник
№ 263 (5667).

Өртээ 2 көп.

ССРЭ-ниң профэвилелдериниң XIII съездизи бодунуң ажылын дооскан

Ноябрь 2-де Кремльге ССРЭ-ниң профессионалдар эвилелдериниң XIII съездизи бодунуң ажылын дооскан.

Хүндүскү хуралга саналга комиссиязының даргазы А. П. Воропай чажыт бадылаашкынның түңнелдерин чарлаан. Профессионалдар Эвилелдериниң Бүгү-эвилел Төп Чөвүлелиниң чаа составынга 279 кежигүннер болгаш 93 кандидаттар соңгуттурган. Төп ревизия комиссиязынга 47 кижи соңгуттурган.

Бүгү соңгуттурган эштерниң өмүнээзинден **В. В. Гришин** бүзүрелди көргүскени дээш делегаттарга өөрүп четтириишкинни илергейлээн.

Кежээ съездиниң түңнел хуралы болган.

Залга эштер **Л. И. Брежнев, А. П. Кириленко, А. Н. Косыгин, А. И. Микоян, Н. В. Подгорный, Д. С. Полянский, Н. С. Хрущев, Н. М. Шверник, В. В. Гришин, Л. Н. Ефремов, Ю. В. Андропов, П. Н. Демичев, Л. Ф. Ильичев, В. И. Поляков, Б. Н. Пономарев, А. П. Рудаков, В. Н. Титов, А. Н. Шелепин** олар кестүп кээрге, делегаттар болгаш аалчылар диңмиттиг адыш часкаашкыны-биле уткаан.

Залга «СЭКП-ге алдар!», «Коммунизм делгерезин!», «Коммунизмниң тиилелгезинче, бурунгаар!», «Партияның Төп Комитединге алдар!» деп йөрээлдер салыышкыннары чаңгыланып турган.

Хуралды даргалаан В. В. Гришин ВЦСПС-тиң пленумунуң болгаш Төп ревизия комиссиязының организастыг хуралы болганын дыңнаткан.

Профэвилелдериниң XIII съездизиниң мурнундан СЭКП Төп Комитединге байырлыг чагааны чорудар дугайында саналды киирген. Залга йөрээлдер салыышкыны база катап диңмиреп үнген. Төрээн Коммунистиг партияга болгаш ооң ленинчи Төп Комитединге совет кижилерниң ынакшылын болгаш бердингенин делегаттар бүгү чүрээниң ханызындан илергейлээн.

Москваның саналга-аналитиктиг машиналар заводунуң слесары. Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры **Б. С. Егоров** байырлыг чагааны номчаан.

Профэвилелдериниң 68 миллион кежигүннериниң, бистиң чуртувустуң бүгү ажылчыннарының болгаш албан-хаакчыларының мурнундан ССРЭ-ниң профессионалдар эвилелдериниң XIII съездизи төрээн Коммунистиг партияга, ооң ленинчи Төп Комитединге, күш-ажылчы кижилерниң тайбыңы болгаш аас-кежии дээш, коммунизм дээш могаг чок демиселчи эш Никита Сергеевич Хрущевка изиг байырны чедирип тур деп, ук чагаада чугаалаан.

ССРЭ-ниң профэвилелдериниң XIII съездизинге СЭКП Төп Комитединиң байырлыг чагаазын съездиниң делегаттары чүректиң ханызындан өөрүп четтириишкинниң сагыш-сеткили-биле болгаш аажок улуг патриотчу көдүрлүүшкүн-биле хүлээп алган.

Совет профэвилелдериниң ажылын улам хөгжүдер болгаш экижидер дугайында ада-сагыш салыышкыны дээш, профэвилелдериниң ажыл-чорудулгазын бедии-биле үнелеп көргени дээш ханы хүлээп көрүүшкүнү партияның Төп Комитединге илергейлеп, профессионалдар эвилелдери боттарының мурнунда салдынган сорулгаларны алдарлыы-биле күүседир деп быжыг сөзүвүстү профэвилелдериниң хөй миллион кежигүннериниң мурнундан берип тур бис.

Бистиң съездивис кайгамчык үеде ажылдап эрткен. Коммунистиг партияның удуртулгазы-биле совет улус СЭКП-ниң төөгүлүг XXII съездизиниң хүлээп алганы СЭКП-ниң Программазында айыткан коммунизмни калбаа-биле тургузарының өндүр улуг планын амыдыралга сорук кириишкин-биле боттандырып турар.

Бистиң чуртувустуң маадырлыг ажылчын аңгызы, бүгү ажылчы чоннары социалистиг экономиканы болгаш культураны хөгжүдер, чеди чыл планының чугула онаалдаларын күүседир, Совет күрүнениң күчүзүн быжыглаар талазы-биле улуг чедиишкиннерни чедип алган.

Коммунистиг партияның болгаш Совет чазактың ленинчи даштыкы политиказы улуг тиилелгелерни чедип алган.

Бүгү совет улус чаңгыс эп-сеткил-биле чүүлдүгзүнүп көрген болгаш бүгү делегейде улус массалар калбаа-биле деткээни агаарга, космос делгеминге болгаш суг адаанга ядролуг чепсектиң шенелделерин хоруур дугайында Москва Керээзи делегейниң дүшкүүрлүг чоруун чавырылдыларынга баштайгы боттуг базым болган.

Бистиң чуртувустуң чаа амыдыралды тургузар талазы-биле чедиишкиннери улуг. Ол чедиишкиннер болза Коммунистиг партияның организакчы болгаш кижизидилгелиг аажок улуг ажыл-чорудулгазының, иштики-даа, даштыкы-даа политиканың талазы-биле ленинчи угланыышкынның чайгылыш чокка чорутканының түңнели болур.

Байырлыг чагаада оон ыңай совет профэвилелдери Коммунистиг партияның идегелдиг чөлеңгиижи, ооң ленинчи политиказының шынчы чорудукчулары болуп турар дээрзин чугаалаан. Партияның хүн бүрүде удуртулгазы профэвилелдериниң амыдыралчы күжүнүң үндезини болгаш оларның ажыл-чорудулгазының чедиишкиннииг дөзү болур.

Профессионалдар эвилелдери болза ажылчы чоннарның чогаадыкчы идепкейжи чоруун болгаш инициативазын могаг чокка хөгжүдерин, оларның энергиязын коммунизмниң материал-техниктиг баазазын тургузар дээш, коммунистиг нийтилел харылзааларын хевирлээр дээш, чаа кижини — коммунизм тургузукчузун кижизидер демиселче угландырарын боттарының кол сорулгазы кылдыр көрүп турар.

Улус ажыл-агый планнарын долдур болгаш ажыр күүседир дээш, күш-ажылдың эң бедик бүдүрүкчүлүүн чедип алыр дээш, продукцияның шынарын экижидер болгаш өртүнезин чиигедир дээш социалистиг чарышты улам калбартырын, коммунистиг күш-ажылдың коллективтериниң болгаш шалыпчыларының шимчээшкиниң идепкейлиг деткиирин болгаш бүгү хемчег-биле калбартырын профэвилелдери боттарының хүлээлгези кылдыр көрүп турар.

Профэвилелдери бүдүрүлгениң, бүгү күрүне болгаш хөй-нийтичи ажыл-херектерни эргелеп башкарарынга массаларны хандыдып кииреринге улам идепкейлиг дузалаар.

Профэвилелдери болза ажылчыннарның болгаш албан-хаакчыларның күш-ажылының база чуртталга-амыдыралының байдалдарын улам ыңай экижидерин моон-даа кызымаккайы-биле чедип алыр, күш-ажылдың хемчээли болгаш хереглелдиң хемчээли дээш хөй-нийтиниң контролюн күштелдирер, ажылчы чоннарның ортузунга кижизидилгелиг, культура-массалыг ажылды кызымаккай экижидер, күш-ажыл болгаш бүдүрүлге чурумун быжыглаарын, коммунизм тургузукчузунуң моральдыг дүрүмүн совет кижи бүрүзүнүң сагыырын чедип алыр.

Бүгү ажылчы чоннар-биле кады совет профэвилелдери боттарының бүгү күштерин оран-делегейде бүгү улустарга Тайбыңны, Күш-ажылды, Хосталганы, Дең эргени, Акы-дуңмалышкы ёзуну болгаш Аас-кежикти бадыткап турар эң-не чырыткылыг болгаш чөптүг нийтилел — коммунизмни тургузарының херээнге бээр дээрзин чагаада демдеглээн.

Коммунизмниң тиилелгези дээш демиселге бистиң улузувустуң сорук кирикчизи болгаш организакчызы — Совет Эвилелиниң алдарлыг Коммунистиг партиязы делгерезин!

Коммунизмниң тургузукчузу — совет улуска алдар!

Коммунизм делгерезин!

Делегаттар байырлыг чагааны чаңгыс үн-биле хүлээп алган.

ССРЭ-ниң профессионалдар эвилелдериниң XIII съездизиниң хагдынганын чарлаан. Олурушканнар шуптузу туруп келген. Кремльдиң ордузунга партийжи «Интернационал» чаңгыланып турган. «Коммунизм тургузукчузу — совет улус делгерезин!», «Партияның ленинчи Төп Комитединге алдар!», «Бүгү делегейниң ажылчы чоннарының эп-сеткил каттыштырылгазы делгерезин!» деп йөрээлдер салыышкыннары дыңналып турган. Залга күчүлүг «Ура!» диңмиреп турган.

(СЭТА).

* * *

ВЦСПС-тиң пленуму

Профессионалдар эвилелдериниң Бүгү-эвилел Төп Чөвүлелиниң чаа соңгуткан составының пленуму ноябрь 2-де болган.

Пленум ВЦСПС-тиң президиумун 23 кижи составтыг кылдыр соңгаан.

ВЦСПС-тиң даргазынга В. В. Гришинни, ВЦСПС-тиң секретарьларынга А. А. Булгаковту, К. А. Гусейновту, Т. Н. Николаеваны, П. Т. Пименовту, В. И. Прохоровту, Н.Н.Романовту, И. Ф. Шкуратовту соңгаан.

Президиум кежигүннеринге А. Х. Везировту, Ш. А. Долидзени, Б. С. Егоровту, М. Т. Есауловaны, В. А. Ивановту, В. К. Клименкону, В. И. Крестьяниновту, И. Н. Макаровту, Н. А. Недосекинаны, С. Нурутдиновту, В. А. Подзеркону, В. Г. Силуяновту, А. А. Слепухинни, Г. П. Софоновту, Е. Т. Чередниченкону соңгаан.

* * *

Профэвилелдериниң XIII съездизинден соңгуткан Төп ревизия комиссиязының хуралы база-ла болган. Төп ревизия комиссиязының даргазынга И. А. Новиковту соңгаан.

(СЭТА).

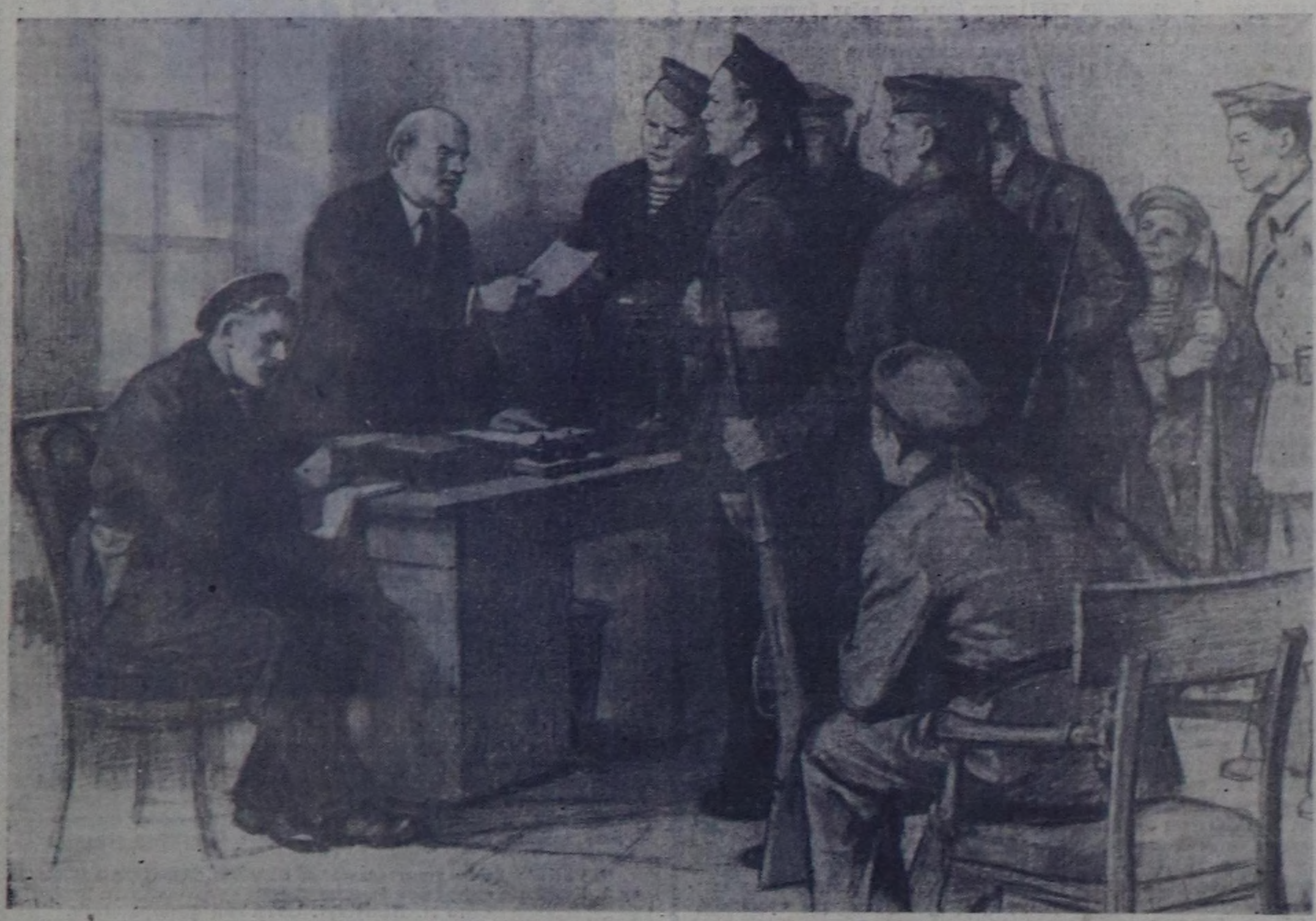

В. И. Ленин октябрьның хүннеринде Балтий флодунуң матростарынга телефон станциязын ээлеп алыр дугайында даалганы берип тур.

РСФСР-ниң уран чүүлүнүң алдарлыг ажылдакчызы П. Васильевтиң чураан чуруу.

СЭТА-ның фотохроникаказы.

УЛУГ ОКТЯБРЬГА АЛДАР КЫЛДЫР

* *

Күш-ажылчы тиилелге-биле байыр чедирген

Улуг тиилелге-биле — Соңгу-чөөн экономиктиг районнуң талазы-биле алдын болгаш алмазтар тывыжының чыл планын хуусаа бетинде күүсеткени-биле холбаштыр Якут АССР-ниң, Магадан областың болгаш Чукот национал округтуң алдын болгаш алмазтар тывыжының үлетпүрүнүң ажылчыннарынга, инженер-техниктиг ажылдакчыларынга, албан-хаакчыларынга, партия, совет, профэвилел болгаш комсомол организацияларынга СЭКП Төп Комитеди болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлели байыр чедирген.

Бистиң улуг Төрээн чуртувустуң соңгу-чөөн чүгүнүң байлактарын шиңгээдип алырының херээнге чаа күш-ажылчы чедиишкиннерлиг болурун Якутияның, Магадан областың болгаш Чукот национал округтуң ажыл-ишчилеринге СЭКП ТК-зы болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлели күзээн.

(СЭТА).

Хуусаа бетинде күүсеткен

Бо чылдың майда «Тыва тудуг» трезиниң чанынга чер казар, көдүртүр транспорт чепсек-херекселдериниң болгаш автотранспортту улам-на бедик бүдүрүкчүлүг ажыглаар сорулгабиле механизация эргелелин база автотранспорт конторазын тургускан. Бүгү чер казар болгаш көдүртүр транспорт херекселдериниң ажылын механизация эргелели, а автомашиналарны — чаа тургустунган № 12 АТК эргелеп башкара бергеннер.

Ол хемчеглер кончуг эки түңнелдерни берген.

Бо хүннерде механизация эргелелиниң (начальниги Голдырев, парторганизация секретары Посохин) ажылчыннары болгаш инженер-техниктиг ажылдакчылары күш-ажылчы чедиишкиннерни чедип алганнар. Эргелел улуг Октябрьның 46 чыл оюнга уткуштур байырлал мурнунун чарыжынга кириштишаан, чыл планын хуусаа бетинде күүсеткен. Механизаторларның ол күш-ажылчы чедиишкинин организакчы болгаш кижизидилге-массалыг ажылдарны эки чорутканы херечилеп турар.

Механизаторларның найыралдыг коллективинде шупту 328 кижи, оларның иштинде 63 бульдозеристер, 33 экскаваторщик, 30 кран машинистери, автогредеристер, скреперистер болгаш өске-даа ажылчыннар ажылдап турарлар.

Эргелелдиң эргезинде турар 3 участоктар чер казар болгаш көдүртүр транспорт ажылдарының он айлар планын ажыр күүсеткен.

Кызыл участогу (начальниги А. Безматерных) он айлар планын 172 хуу, а техниканы ажыглаар коэффициентизин план ёзугаар 0,70 хуу турда, ону 0,78 хуу күүсеткен. Хову-Аксы (начальниги Титов) болгаш Ак-Довурак (начальниги В. И. Багин) участоктары он айларның планныг онаалдаларын база-ла ажыр күүсеткеннер. Эргелелдиң тургустунган үезинден бээр күш-ажылдың бүдүрүкчүлүү 25 хууга өскен.

Тургустунганының баштайгы айларында эргелелге шалың фондузу ажыр чарыгдаттынып турган болза, сентябрьда 3,7 муң рубль камнап алдынган. Механизация эргелелиниң участок бүрүзү-ле каража-когарал чокка ажылдап, харын-даа элээн камналгалыг болуп турар.

Нийти коллективтиң чедиишкининге боттарының үлүүн киирип, кызымаккай ажылдап турар механизаторларның кайызын ол дээр. Ынчалза-жок бульдозеристер эштер Потылицын, Березин, Харин, Тетерин, экскаваторщиктер Манин, кран машинизи Данилюк, грейдерист Малышко оларның кайгамчыктыг күш-ажылын, кылган ажылының бедик шынарлыын онзалап демдеглевес аргажок.

Эргелелдиң механизаторлары чыл төнчүзүнге чедир ам-даа 200 муң рубльдиң продукциязын бээр.

* *

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелинде болгаш облпрофчөвүлелинде

Тараа хүлээп алыр черлерниң социалистиг чарыжының түңнелдериниң дугайында

Тыва АССР-ниң тараа хүлээп алыр черлериниң тос айлар дургузунда социалистиг чарыжының түңнелдерин Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлели, облпрофчөвүлел чугаалажып көрген. Бай-Хаактың тараа хүлээп алыр чери социалистиг чарышка эки көргүзүглерни чедип алган. Бо коллектив складтарның комплексилиг чүък сөөртүлгезиниң планын 110,6 хуу күүседип, 2,4 муң рубльди камнап ап, чыл эгезинден бээр 3,7 муң рубльди мөөңнеп алган.

Бай-Хаактың тараа хүлээп алыр чериниң коллективинге (директору В. П. Панкратов, профэвилел комитединиң даргазы Г. Т. Шабалин) 400 рубль түңнүг акша шаңналын бербишаан, Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң болгаш облпрофчөвүлелиниң шилчиир Кызыл тугун тывыскан.

Көргүзүглери дээре

«ҮТКА 25 чылы» совхозтуң Ээр-Хавак хой бригадазының малчыннары бо чылын төрүүр 100 хойга онаалтыр 85 хураганны доруктуруп өстүрген. Ол ышкаш хой бүрүзүнден ортумаа-биле 3600 грамм дүктү кыргып алган.

Николай Доржунуң удуртканы ол бригаданың ындыг бедик көргүзүглери коллективтиң чаңгыс эп-сеткилдиг күш-ажылының түңнели болур. Бригадада Т. Алдын-оол, К. Шивит-оол ышкаш ажыл-ишке үлегерлиг малчыннар хөй.

„КОСМОСЧУ“ ӨГ-БҮЛЕ

В. Терешкова биле А. Николаевтиң өгленгени

Ужудукчу-космонавтар Валентина Терешкова биле Андриян Николаев ноябрьның 3-те Москвага өгленген.

Баштайгы «Космосчу» өг-бүлениң төрүттүнгениниң байырлалдыг ёзулалынга киржир дээш, Грибоедов кудумчузунда өг-бүле болганын демдеглээр ордуга Москваның болгаш даштыкының корреспондентилери эртен эрте чедип келгеннер. Бажыңнарның соңгаларын ажыдып каан, чүс-чүс кижилер ордуну хүрээлеп алган турган.

Ордуга чедип келген машинадан душтуктар үнүп келирге, байыр чедиришкиннери болгаш йөрээлдер чаңгыланып турган. Москвачылар оларга чечектерни тутсуп турган. Өгленгеннер-биле кады Валентинаның болгаш Андриянның төрелдери, космонавтар чедип келген.

Душтуктарны оларга тускайлап каан өрээлче киире берген. Кенин каас, ак платье кеткен, а күдээ — кара костюм кеткен. Оларның кайызы-даа аажок өөрүшкүлүг, таныштарынга баштарын мегейтип, байыр чедирип турганнар.

12 шак турда, өг-бүле болурунуң ёзулалын кылыр залга душтуктар кирип келген. Фотокорреспондентилер, кинооператорлар улуг столдуң артынга элээн каш каът кылдыр турупкан. Чайковскийниң бирги фортепьян концертиниң аялгазының адаа-биле залче өгленгеннер кирип келген. Валентина ак фаталыг. Андриян аңаа ак хризантемниң боодалын тутсуп берген. «Чайка» «Соколду» холундан тудуп алган, ынчангаш олар ийилээ столга чедип келген.

Хамааты байдалдың актыларын бижир дептерге чаа өгленгеннер ат салган. Валентина Терешкова бодунуң чаа фамилиязын: Николаева-Терешкова деп бир дугаар адаан.

Өг-бүле болушкан кижилер чүстүктер солушкан болгаш ошкашкан. Моссоветтиң өмүнээзинден күүсном даргазы В. Промыслов оларга байыр чедирген болгаш өг-бүле тургусканының дугайында херечилели оларга тывыскан. ВЛКСМ ТК-ның секретары В. Л. Саюшев, ужар чүүлдүң генерал-лейтенантызы Н. Каманин өгленгеннерге байыр чедирген. СЭКП-ның Чуваш обкомунуң бирги секретары М. С. Ислюков, СЭКП-ның Ярослав үлетпүр обкомунуң бирги секретары Ф. И. Лощенков олар өгленгеннерниң холдарын туткан. Андриянның авазы бодунуң чаа кызын чассыдып куспактаан, ошкап каан, а Валентинаның авазы Андриянны ошкаан.

Космонавтар боттарының өңнүүн быжыы-биле куспактаан.

Оон соонда өгленгеннер шайлалга залынга кирип келген, аңаа турган бүгү-ле кижилер өгленгеннерниң аас-кежии дээш эрги ёзу-биле дашка көдүрген.

Андриян бодунуң кадайының холундан алгаш, эжикче четкеш чорупкан. Бүгү кижилер оларга байыр чедирип, өг-бүлеге аас-кежиктиг болурун күзээн.

Валентина Терешкова биле Андриян Николаевтиң чалааны-биле Ленин дагларында хүлээп алыышкын ордузунга куда байырлалынга 300 аалчылар келген.

Өгленгеннерге байыр чедирери-биле Н. С. Хрущев кадайы-биле, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының оралакчылары К. Н. Руднев биле Л. В. Смирнов, Совет Эвилелиниң Маршалы Р. Я. Малиновский, ужар чүүлдүң кол маршалы К. А. Вершинин, академик М. В. Келдыш, совет космос корабльдериниң болгаш спутниктерниң тургузукчулары, космонавтарның отрядынга аныяк оолдар болгаш кыстар чедип келген.

Байырлалдың ээлери Валентина биле Андриян аалчыларны куда столунче чалаан.

СЭКП ТК-ның Президиумунуң болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң өмүнээзинден Н. С. Хрущев өгленгеннерге байыр чедирген. Ол чаа өгленгеннерге аас-кежиктиг амыдыралды болгаш күш-ажылга чедиишкинни күзээн.

Валентина биле Андриянның чалаашкынын хүлээп алганы дээш, Никита Сергеевичиге бодунуң бүгү өңнүктериниң өмүнээзинден делегейде баштайгы космонавт Юрий Гагарин өөрүп четтириишкинин илереткен. Кудага силерниң хууда киржилгеңер, ук куданы Валяга болгаш Андриянга онза магалыг кылып турар-дыр деп, ол чугаалаан.

Бөгүн аас-кежиктиг өг-бүлени тургускан бодунуң өңнүктериниң дугайын Юрий Гагарин чылыы-биле чугаалаан. Бо кижилер болза чаагай, байлак сагыш-сеткилдиң кижилери чүве деп, ол медеглээн. Олар боттарының бүгү-ле күштерин Төрээн чуртунга берип турар. Шак мындыг магалыг ийи кижиниң өг-бүле тургусканы эки-дир.

Кудага киришкен бүгү кижилер ол сестерге адыш часкаан. Орустуң куда ырызы залга чаңгыланы берген.

Байыр чедирип, дашка көдүрери төнчү чок болган. К. Е. Ворошилов, ВЛКСМ ТК-ның секретары М. Журавлева, ССРЭ-ниң Эртемнер академиязының президентизи М. В. Келдыш, камгалал министри Р. Я. Малиновский, өңнүктери, чаңгыс чер чурттуглары, эштери Валентинага болгаш Андриянга аас-кежиин күзээн.

Дашка көдүрериниң аразында чапсарларда залга ыры чаңгыланып турган. Чаа өгленгеннер, космонавтар, аалчылар ырлажып, танцылап турган.

Н. С. Хрущев Валентина Терешкова-биле болгаш Андриян Николаев-биле чылыг байырлашпышаан, оларга чедиишкинни, өг-бүлениң аас-кежиин, а оларның иелеринге — чаагай кадыкшылды сеткилиниң ханызындан күзээн.

Киришкеннерге Н. С. Хрущев мынча дээн:

— Кудага эки хөглеп, хөөрежиңер!

Куда байырлалы дыка орайга чедир үргүлчүлээн.

Н. ЖЕЛЕЗНОВ,
Б. ЛУКЬЯНОВ,
А. РОМАНОВ.
(СЭТА-ның корр.).

Кремльдиң улуг ордузунга болган хүлээп алыышкын

ССРЭ-ниң профессионалдар эвилелдериниң XIII съездизиниң ажылынга киришкен 90 ажыг чурттарның төлээлекчилери — бүгү диптерниң ажылчын аңгызының төлээлекчилери ноябрь 3-те Кремльдиң Улуг ордузунга чыылганнар. Аңаа съездиниң ажылынга киришкен даштыкы төлээлерге алдар болдурган хүлээп алыышкынны Профессионалдар Эвилелдериниң Бүгү-эвилел Төп Чөвүлели тургускан.

Оттар чайыннанган Георгиевск залда — профэвилел болгаш ажылчын шимчээшкиниң көскү ажылдакчылары, даштыкы чурттарның профэвилел активчилери, ВЦСПС-тиң кежигүннери, бүдүрүлгениң чаартыкчылары болгаш мурнакчылары, хөй-нийти болгаш күрүне ажылдакчылары, эртемниң болгаш культураның ажылдакчылары. Аалчыларның аразында — Профэвилелдериниң Бүгү-делегей Федерациязының даргазы Ренато Витосси, Профэвилелдериниң Бүгү-делегей Федерациязының чиңгине секретары Луи Сайян, национал профэвилел төптериниң удуртукчулары.

Залга адыш часкаашкыны диңмирел турган. Хүлээп алыышкынның киржикчилери эштер Л. И. Брежнев, А. П. Кириленко, А. Н. Косыгин, А. И. Микоян, Д. С. Полянский, Н. С. Хрущев, Н. М. Шверник, В. В. Гришин, Л. Н. Ефремов, Ю. В. Андропов, П. Н. Демичев, Л. Ф. Ильичев, В. И. Поляков, Б. Н. Пономарев, А. П. Рудаков, В. Н. Титов, А. Н. Шелепин оларга чүректиң ханызындан байыр чедирип турган.

ВЦСПС-тиң даргазы В. В. Гришин даштыкы аалчыларга чүректиң ханызындан байыр чедирген. Съезд болза бистиң чуртувуска коммунистиг тургузуушкуннуң планнарын боттандырарынга совет улустуң чүткүлдүүнүң чайынналчак көргүзүү, Коммунистиг партияны болгаш Совет чазакты долгандыр улус чоннуң бузулбас чаңгыс эвииниң болгаш сырый каттыжыышкынының илергейлээшкини болганын ол демдеглээн.

Эш В. В. Гришин хүлээп алыышкынның бүгү киржикчилериниң кадыы дээш, ажылчын аңгының херээ дээш, тайбың болгаш социал дептилге дээш демиселге улам ыңайгы чедиишкиннер дээш дашка көдүрген.

Профэвилелдериниң Бүгү-делегей Федерациязының даргазы Ренато Витосси чүве чугаалаан. ССРЭ-ниң профессионалдар эвилелдериниң XIII съездизи — ол дээрге улуг школа-дыр деп, ол чугаалаан. Мaңаа бистиң алыр аргалыг болганывыс чаа дуржулга дээш силерге өөрүп четтирип тур бис.

Профэвилелдериниң Бүгү-делегей Федерациязының мурнундан Ренато Витосси совет ажылчын аңгының чаа-чаа чедиишкиннери болгаш тиилелгелери дээш йөрээлдерни салган.

Даштыкы профэвилел төлээлериниң төлээлекчилери Никита Сергеевич Хрущевка болгаш өске-даа совет удуртукчуларга чедип келген. Олар совет кижилерге чылыг байырларны чедирип, боттарының чурттарының ажылчын аңгызындан эң чаагай күзээшкиннерни чугаалааннар.

СЭКП Төп Комитединиң Бирги секретары болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы Н. С. Хрущев хүлээп алыышкынның киржикчилеринге байыр чедирген. Дыка хөй чурттарның ажылчы чоннарының төлээлекчилери ССРЭ-ниң профессионалдар эвилелдериниң съездизинге улуг сонуургалдыг болганынга күзел ханыышкынын ол илергейлээн. Ол чорук болза делегей пролетариадының эп-сеткил каттыштырылгазының база бир херечизи болур деп Никита Сергеевич Хрущев чугаалаан. Ажыл-чорудулгага чаа-чаа чедиишкиннерни даштыкы аалчыларга ол күзээн.

Чугаазының түңнелинде эш Н. С. Хрущев ССРЭ-ниң профессионалдар эвилелдериниң съездизиниң ажылынга киришкени дээш, Совет чурттуң ажылчын аңгызынга, оларның чаагай күзээшкиннери дээш даштыкы аалчыларга өөрүп четтириишкинин база катап илергейлээн. Делегейниң ажылчын шимчээшкининиң чаңгыс эви дээш йөрээлдерин ол салган.

Никита Сергеевич Хрущевтуң чугаазын хүлээп алыышкынның киржикчилери аажок улуг кичээнгей-биле дыңнаан. Совет чазактың баштыңы чүве чугаалап турда, диңмиттиг адыш часкаашкыны Георгиевск залынга каш удаа чаңгыланып турган.

ВЦСПС-тиң тургускан хүлээп алыышкыны чылыг болгаш эш-хуузунуң байдалынга эрткен.

(СЭТА).

КЫЗЫЛДЫҢ XVII ПАРТИЯ КОНФЕРЕНЦИЯЗЫ

СЭКП хооркомунуң секретары эш П. Т. Киселевтуң илеткелинден

Хоорайның 16-гы партия конференциязы болгандан бээр ийи чыл эрткен. Бо үениң дургузунда бистиң чурттувуска бүгү-делегей ужур-дузалыг болуушкуннар болуп эрткен. 1961 чылдың октябрьда болган СЭКП-ниң XXII съездизи бистиң чурттувуска коммунизмни тургузарының тодаргай, эртемге үндезилеттинген Программазы-биле партияны, бүгү совет улусту чепсеглээн.

Отчёттуг үениң иштинде партияның хоорай комитеди СЭКП-ниң XXII съездизиниң төөгүлүг шиитпирлерин, оон өндүр улуг Программазын боттандырарынга долгандыр хоорайның ажылчы чоннарын мобилизастаар, оларны коммунизмниң ёзузунга кижизидер талазы-биле чамдык ажылдарны кылган деп, эш **П. Т. Киселев** бодунуң илеткелин эгелээн.

Үлетпүрнүң, транспорттуң болгаш тудугнуң ажылынга доктаагаш, илеткелчи хоорайның үлетпүр бүдүрүлгелериниң коллективтери 1962 чылда нийти продукция үндүреринге планын 105,2 хуу күүседип, пландан дашкаар 643 муң рубльдиң продукциязын бергеннер, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидер талазы-биле онаалданы 106,5 хуу боттандырган.

Хоорайның автоажыл-агыйларының коллективтери 1962 чылдың планның онаалдаларын ажыр күүседип шыдааннар. Олар пландан ажыр 200 муң тонна чүъкту сөөртүп, 400 ажыг муң литр кывар-чаар чүүлдү камнап алганнар. Партияның болгаш чазактың сагыш човаашкынының ачызында капитал тудугга хөреңги салыышкыны бисте чыл келген тудум көвүдеп турар. Чижээ, 1959 чылда «Тыва тудуг» трезиниң коллективи тудуг-монтаж ажылдарын 1871 муң рубльге кылган болза, 1962 чылда 3580 муң рубль апарган.

Партияның XXII съездизиниң төөгүлүг шиитпирлерин күүседипшаан, Кызылдың ажылчы чоннары 1963 чылда боттарынга бедиткен социалистиг хүлээлгелерни алганнар. Ол хүлээлгелер ёзугаар хоорайның бүдүрүлгелери чыл планын бүгү көргүзүглер талазы-биле хуусаа бетинде, декабрь 23-те күүседип, чыл төнчүзүнге чедир пландан ажыр 500 муң рубль түңге продукция бүдүрер, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн планга удур 5 хуу бедидер, пландан ажыр 250 муң тонна чүъкту сөөртүр болгаш чүък сөөртүлгезиниң бот-үнезин 2 хуу чиигедир ужурлуг турган, нийти продукция бүдүрерин бо чылдың тос айларының дургузунда 104,6 хуу күүсеткен, пландан ажыр 544 муң рубльдиң продукциязын берген, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн планга удур 8 хуу бедиткен деп, илеткелчи дыңнаткан.

Ындыг-даа болза үлетпүрнүң болгаш тудуг, транспорт организацияларының ажылын удуртур талазы-биле, СЭКП хооркомунуң, оон бюрозунуң ажылында улуг четпестер барын илеткелчи демдеглээн. Оон түңнелинде хоорайның чамдык бүдүрүлгелери күрүне пландарын болгаш боттарының алган социалистиг хүлээлгелерин чедир күүсетпейн турар. Бо чылдың тос айларында «Тыва тудуг» трезиниң дузалаар бүдүрүлгелер комбинады, туйбу заводу, № 3 АТК, алгы заводу планның онаалдаларын безин күүсетпээннер. Олар 380 муң рубльдиң продукциязын чедир бербээннер.

Хоорайның чамдык бүдүрүлгелери продукцияның доктааткан ассортиментизин база күүсетпейн турарлар. Чижээ, дааранылга комбинады 19 муң рубльдиң дааранылга кылыглаарын, алгы заводу—3000 эш хөм идикти, Улуг-Хем ыяш ажыл-агый чери—1200 кубометр дилиг материалдарын улус ажыл-агыйынга чедир бербээн. Автоэргелелдиң системазында автоажыл-агыйлар бо чылдың 9 айларында чүък сөөртүрүнүң планын чедир күүсетпээннер.

Эш Киселев хоорайда тудуг организацияларының ажылында улуг четпестерниң дугайын хөйнү чугаалаан. Тудуг организацияларында 186 кварталда чуртталга бажыңнарының тудуунда ажылдап турар эш Косинцевтиң коммунистиг күш-ажылдың бригадазы, № 26 кварталда эш Виноградовтуң бригадазы, эштер Ельшова, Чуданова оларның удурткан бригадаларының кежигүннери болгаш оон-даа өске мурнакчы тудугжулар хөй турда, капитал тудугну хоорайда кончуг багай чорудуп турарын илеткелчи демдеглээн. Тудугга үндүрүп берген 9861 муң рубльдең бо чылдың 9 айларының дургузунда чүгле 6519 муң рубльди азы 66,1 хуузун ажыглаан. Тудуг организацияларының, ылаңгыя «Кызыл тудугнуң» тудуг эргелелиниң ажылын экижидер талазы-биле хоорайның XVI партконференциязының негелдезин СЭКП хооркомунуң бюрозу чедир күүсетпээн деп, илеткелчи чугаалаан. Оон түңнелинде эргелел тудуг-монтаж ажылдарын тос айлар дургузунда чүгле 76,6 хуу күүседип, планда көрдүнген 14330 дөрбелчин метр чуртталга шөлүнүң чүгле 6803 дөрбелчин метрин ажыглалда киирген.

Үлетпүр, тудуг, транспорт организацияларының күрүне планын багай күүседип турарының кол чылдагааны болза, ол черлерде хөй-нийти организацияларының талазындан кижилер ортузунга партийжи-политиктиг, тайылбыр-массалыг ажылдарны сула чорудуп турарында, социалистиг чарыштың херээн удуртурун, бүдүрүлгениң мурнакчыларының дуржулгазын нептередирин, күш-ажылды механизастаарын багай организастап турарында деп, эш Киселев демдеглээн.

Совет кижилерни коммунистиг ёзуга кижизидери—партияның массалар ортузунга ажылының кол шугуму болур дээш, илеткелчиниң уламчылап чугаалааны болза, идеологтуг ажылдың кол черин партийжи пропаганда ээлеп турар—дээн. Отчёттуг үениң дургузунда СЭКП хооркому болгаш партияның эге организациялары коммунистерниң база партия кежигүнү эвестерниң идей-политиктиг билиглерин бедидер талазы-биле чамдык ажылдар чоруттунган. Марксизм-ленинизмниң өөредиин амыдырал-биле, коммунизм тургузарының практиказы-биле холбаштырып турган. СЭКП ТК-ның июнь Пленумунуң айтыышкынын удуртулга болдургаш, бо чылын 1418 дыңнакчыларны хаара туткан эге билигниң 53 экономиктиг бөлгүмнерин, 396 кижи өөренип турар тодаргай экономиканың 20 бөлгүмнерин, 780 кижини хаара туткан коммунистиг күш-ажылдың 29 школаларын организастаан.

Өөредилгениң янзы-бүрү хевирлеринде бо чылын 6790 кижи хаара туттунган. Ол болза эрткен чылдан барык ийи катап хөй болган.

Ындыг-даа болза политиктиг өөредилгени хоорайда нийтизи-биле четпес организастаан болгаш СЭКП ТК-ның июнь Пленумунуң негелдезинге ыракта дүүшпейн турар деп, эш Киселев түңнээн.

Оон ыңай илеткелчи хоорайның партия организацияларында лекция пропагандазының ам-даа кошкаанга, аңаа бүдүрүлге албан черлериниң удуртукчулары кошкак киржип турарынга тодаргай доктааган.

Илеткелчи хоорайда улус өөредилгезин анализтеп чугаалааш, өөредилгениң амыдырал-биле харылзаазын улам быжыглаарынга школалар коллективтери ээлээн ажылдарны чорутканын демдеглээн. Өөредилгениң бедик шынарын чедип ап турар школаларны, тус-тус башкыларны адагылаан. Оон-биле кады школалар ажылында бар улуг четпестерни илереткен. 1962—1963 өөредилге чылында ийи чылда катап олурган өөреникчилерниң саны 430 кижи четкен. Оон ыңай назы четпээннерниң аразындан херек үүлгедир чоруктуң эвээжевейн турарын оратор онзалап демдеглээн. Маңаа холбаштыр оратор, уруг-дарыының келир үеде төлептиг кижизидилгезинге сагыш салбас чамдык Лавринович, Арлаңмай ышкаш удуртукчу ада-иелерни шыңгыы шүгүмчүлээн.

Хоорайда сөөлгү үеде кинотеатрлар, библиотекалар, клубтар, кызыл булуңнарның саны өзүп, оларның материалдыг хандырылгазы экижип турда, культура албан черлериниң коллективтерде бот-тывынгыр уран чүүл бөлгүмнериниң ажылы амыдыралдан хоорук бооп турар деп, илеткелчи демдеглээн. Оон ыңай хоорайның кадык камгалал албан черлериниң ажылында улуг четпестер ам-даа үргүлчүлевишаан турарын оратор айыткан.

1963 чыл төнүп турар. Хоорайның партия организациязының мурнунда ам-даа улуг сорулгалар бар. Партия эге организацияларының, хоорайның бүгү хөй-нийтизиниң ам кол сорулгазы болза, чеди чылдың бешки чылының бүдүрүлге онаалдаларын хуусаа бетинде күүседиринче ажылчы чоннарны мобилизастаары болгаш партияның идеологтуг ажылын СЭКП ТК-ның июнь Пленумунуң айтыышкынын ёзугаар экижидип, келир чылга бүгү белеткелдиг ужуражыры болур деп, эш Киселев илеткелин дооскан.

СЭКП хооркомунуң отчёт илеткелиниң талазы-биле санал-оналдар хөй болган.

Конференцияга саналдардан

Хооркомнуң отчёттуг илеткелиниң талазы-биле санал берип, бир дугаарында облпрофэвилелдиң улуг инструктору эш **Б. Токарев** сөс алгаш, ажылчы чоннарны коммунистиг ёзуга кижизидер талазы-биле профэвилел организацияларының ажыл-чорудулгазының дугайында ол хөй доктааган. Ынчаарга хоорайның албан организация, бүдүрүлге черлеринде чамдык месткомнар ажылчын кижиниң эрге-ажыктарын камгалаар талазы-биле боттарының эргелерин четпес күүседип, организациялар удуртукчулары ажылчын кижини ажылдан үндүрерин, азы кудуу шалынныг ажылче шилчидерин профэвилел организациязы-биле чөпшээрел чокка кылып турар таварылгалар-биле демисешпейн турар деп, оратор чугаалаан.

СЭКП хооркому болгаш бүдүрүлгелерде партия организациялары профэвилел организацияларының ажылын четпес удуртуп турарын, оларның ажылының дугайын партия хуралдарынга эвээш дыңнап турарын ол айыткан.

№ 1 АТК-да партия организациязының секретары эш **Н. Лобачев** бодунуң саналынга АТК бо чылдың үшкү кварталында планның онаалдаларын бүгү көргүзүглер талазы-биле күүсетпээнин мында партияның болгаш хөй-нийти организацияларының багай ажылдааны деп билдиген. Оон-биле кады, ылаңгыя Кызыл—Абакан аразында чүък сөөртүп ажылдап турар чолаачы кадрларның эки ажылдаарынга таарымчалыг байдалдарны автоэргелел болгаш аңаа хамаарышкан өске-даа организациялар четпес тургузуп турарын чугаалаан. Бо орукта дүн-хүн чок ажылдап турар чолаачыларның чемненир столоваязын, чүъктүг машиналарын дүнекти үелерде камгалалдыг тургузар чер болгаш кыжын машина тургузар чылыг оран-сава чогун айыткан. Оон ыңай, эш Лобачев СЭКП хооркому, оон секретарьлары бүдүрүлге черлеринде партия организацияларының ажылынче ханылап кирбес, кыры-биле удуртуп турарын шүгүмчүлээн.

№ 3 тудуг-монтаж эргелелиниң начальниги эш **Т. Цуканов** бодунуң саналынга хоорайда тудуг организацияларының ажылында улуг четпестер ам-даа үргүлчүлеп турарын билдирген. Ындыг-даа болза тудуг организацияларының ажылын бичии-бичии объектилерге тоо-быдарадыр чорукту эдер талазы-биле партия хооркому четпес хемчег ап турар деп, оратор демдеглээн. Оон ыңай оратор тудуг организацияларын АТК-лар автотранспорт-биле дыка четпес хандырып турарын, ылаңгыя № 2 АТК (начальниги эш Зубкова) дыка багай хандырып турарын шүгүмчүлээн. Эш Цуканов тудуг организацияларының тускай транспортун тургузар эки деп саналдаан. Тудуг организацияларының дуржулга солчур техниктиг конференцияларын хооркому моон соңгаар организастап турар болза эки деп, ол саналдаан.

Бистиң коллективтиң ажыл-ишчилери чеди чылдың бешки чылының бүдүрүлге пландарын чедиишкинниг күүседир дээш кызымаккай ажылдап келгениниң түңнелинде, бо чылдың он айларының чүък сөөртүлгезиниң онаалдазын тонна-биле 129 хуу, тонна-километр-биле 116,6 хуу күүсеткен деп, респотребсоюзтуң АТК-зында парторганизация секретары эш **П. Ковалев** бодунуң саналынга чугаалаан. Ол коллективте чолаачыларның 2 бригадалары боттарының эки ажылы-биле коммунистиг күш-ажылдың бригадазы деп бедик атты чедип алган. 6 бригадалар ол ат дээш демисежип турар. Ындыг-даа болза күш-ажылдың сагылга-чурумун үрээр, орукка чорааш арагалаар, оон таарымча чок таварылга кылыптар чамдык башкарыкчылар бисте бар деп, оратор демдеглээн. Ону чок кылыр талазы-биле администрация, партия, профэвилел, комсомол организациялары хемчеглерни ап турар. Бир эвес респотребсоюзтуң төп бараан баазазы, райпоолар баштаар черлери, база респотребсоюзтуң Кызылда универсалдыг баазазы автомашиналарны чөп ажыглап, оларны үр үеде манадыр чоруктарны болдурбаан болза, чедиишкин оон-даа эки болур ийик деп, эш Ковалев демдеглээн.

Бистиң коллективтиң ажылчыннары, инженер-техниктиг ажылдакчылары бүгү улустуң байырлалы—Октябрьның 46 чыл оюнга күш-ажылчы чедиишкинниг ужуражыр дээш боттарынга бедиткен хүлээлгени ап, республикага октябрь мурнуунуң социалистиг чарыжының эгелекчизи болганнар деп, эът комбинадының директору эш **М. Марнин** саналын эгелээн. Комбинаттың ажылчыннары хүлээлгезин багай эвес күүседип турарлар. Октябрь айның планын 116 хуу күүседип, он айлар дургузунда нийтизи-биле 386 муң рубльдиң продукциязын бүдүрген.

Кызылдың төп электростанциязының бүдүрүлге-техниктиг килдизиниң эргелекчизи эш **А. Григорьев** бодунуң саналынга станцияның ажыл-ишчилери октябрь байырлалын күш-ажылчы чаа чедиишкиннерлиг ужуражып турар дээш, ол чедиишкинивисти үнелеп көргеш, СЭКП обкому, республиканың Министрлер Чөвүлели болгаш облпрофчөвүлел бүдүрүлгелер аразынга шилчип чоруур тугун биске хевээр арттырган. Ындыг бедик бүдүрүлгечи чедиишкинниң коллективке канчап чедип ап турарының дугайында эш Григорьевтиң чугаалааны болза, коллективте партия организациязы социалистиг чарышты, оон дээди хевири болур коммунистиг күш-ажылдыы дээш демиселди ёзулуг эки удуртуп турарында дээн. Оон ыңай эш Григорьев хоорайның бүдүрүлгелеринде комсомол организацияларын ВЛКСМ хооркому кончуг багай удуртуп турарын бодунуң чамдык комсомол организацияларының ажылын көрүп турганы-биле чижеглей шүгүмчүлээн.

Кызылдың пассажирлер АТК-зында партия эге организациязының секретары эш **И. Чернышев** бодунуң саналынга автотранспорттуң автомашиналарының моторларын автосептелге заводу кончуг оожум болгаш шынарын багай кылдыр септеп турарын шыңгыы шүгүмчүлээн. Оон ыңай ол Кызылда ажылчын аныяктарның кежээки школазының ажылында четпестерни шүгүмчүлээн.

№ 1 АТК-ның чолаачызы эш **Барыбин**, № 2 АТК-да партия организациязының секретары эш **Н. Барзнова** олар боттарының ажылдап турар АТК-да кижилер-биле ажылдың дугайын болгаш автоэргелелдиң автотранспорт организацияларын удуртуп турарында четпестерни шүгүмчүлээннер. Конференцияга хооркүүском даргазы эш **С. Красный** болгаш хоорай үлетпүр комбинадындан эш **Поляков** олар база санал бергеннер.

Хоорайның культура университединиң багай ажылын эш Киселёвтуң илеткелинге демдеглеп турары шын деп, «Билиглер» ниитилелиниң хоорай салбырындан эш **М. Николаева** саналын эгелээн. Университет ажылының багайының бир кол чылдагааны, оон директору эш Попованың партия хооркомунуң идеология килдизиниң эргелекчизи эш Балуеваның удуртулга бербейн келгенинде деп ол демдеглээн.

Дараазында «Тувинская правда» солунда партия организациязындан төлээ **Т. Сермавкин** хүн бүрүде редакцияга хөй-хөй авторларның чагааларын почтачының эккеп турарын, ажылчын болгаш кодээ корреспондентилер чер-черде четпестерни илередип, редакцияларже бижээш чорудуп турарын чугаалаан. Ындыг шүгүмчүлелдерни солуннарның арыннарынга парлааш, хемчег алырын негеп, хамаарышкан черлеринче бижик чорударга харыы бербейн турарын ол шыңгыы шүгүмчүлээн. Парлалганың үнүн чугулага албас, харыы биживес черлерге ажылчы чоннар депутаттарының хоорай Совединиң, Чырыдыышкын министерствозун (министри эш Болдур-оол), горпо (даргазы эш Мажов) болгаш «Кызыл тудугда» эштер Нестеровский, Емельянцев оларны адагылаан.

СЭКП Төп Комитеди парлалганың дээштиг болурунче угланган доктаал, шиитпирни чаңгыс удаа эвес үндүрүп келген. Мындыг янзылыг парлалганың үнүн херекке албас, бюрократсыг чорук-биле демисежип, үнген шүгүмчүлел бүрүзү экижээн турарын чедип алыр дээш солуннарның редколлегиялары демисежип турарын ол чугаалаан.

Коллективтиң көрүнчүү хана солуну болганда албан, бүдүрүлге черлеринде хана парлалгазының ажылын экижидеринче угланган чидиг саналдар болган.

Хоорайга атеистиг пропаганданы бедик деңнелге тургузары дээш партия хооркомунуң идеология килдизиниң ажыл чорутпайн келгенин эш **Кузьмин** шүгүмчүлээн. Бир эвес ол дээш ажылды таарыштыр организастаар болза хоорайның школаларында он-он башкыларны, эмчилерни, бүдүрүлгелерниң инженер-техниктиг ажылдакчыларын киириштирип тургаш, дыка хөй атеистерлиг болурунуң аргазы барын ол чугаалаан.

Ажылчын аныяктарның заочно кежээки школазының директору эш **Л. Зубова** сөс алгаш, илеткелчиниң хоорайның хүндүскү школаларының ажылын анализтеп тургаш, заочно база кежээки школаларны чугаалаваны четпес болду дээн. Бо өөредилге чылында хоорайның ол школазында 700 кижи өөренип турарын делегаттарга дыңнаткан. Өөредилге-кижизидилге ажылын бедик деңнелге тургузары дээш школаның башкылар коллективиниң күженишкинниг ажылдап турарын чугаалаан. Хоорайның улус өөредилгезиниң килдизи (эргелекчизи эш З. Борисова) кежээки школаларже 16 хар четпээн бичии өөреникчилерни чорудуп турарын буруу шапкан.

Бо ышкаш школа кижизидилге дугайында саналдарны садыг, кооператив школазының директору эш **Санчай**, механизация училищезинден эш **Шишигин** олар кылганнар.

СЭКП обкомунуң бирги секретары эш **С. Н. Тока** конференцияга олуржуп, хоорайның партия организациязының моон соңгааргы ажылдарының дугайында чүве чугаалаан.

* * *

XVII ПАРТИЯ КОНФЕРЕНЦИЯЗЫНДАН СОҢГУТКАН СЭКП КЫЗЫЛ ХООРКОМУНУҢ СОСТАВЫ

СЭКП ХООРКОМУНУҢ КЕЖИГҮННЕРИ:

АЛДЫН-ООЛ А. А.
АРТЮХОВ В. А.
БААЗАН Т. С.
БАИРМАА М. М.
БАЛАКИН А. И.
БАЙКАРА Т. И.
БОРБАК-ООЛ А. С.
БОРИСОВА З. Ф.
ВИНОГРАДОВА П. И.
ГОНЧАРЕНКО А. К.
ГОРБУНОВА В. Я.
ГРУДИНИНА П. К.
ДАЛАЙ-ООЛ Р. О.
ДАНИЛЕНКО В. И.
ДАНИЛЮК Е. А.
ДОБРОМЫСЛОВ В. Б.
ДОРЖУ Ю. С.
ЕМЕЛЬЯНЦЕВ М. П.
ЕРЕМЕЕВ В. М.
ЗАБОЕВ Л. А.
ЗИМИНА М. А.
ЗУБКОВА В. И.
ИЛЬИН И. А.
КАРТЫНА М. С.
КИЛИН А. Н.
КИСЕЛЕВ П. Т.
КИПРИЕВСКАЯ Т. П.
КРАСНЫЙ С. Х.
КУУЛАР Д. К.
ЛИ Н. Н.
ЛУШНИКОВ А. Ф.
МААДЫР В. Д.
МАЖОВ М. В.
МАКАРОВА Н. С.
МАКАРОВ Л. С.
МАРТ-ООЛ К. Б.
МАХОВ Б. В.
МОМБУЖАЙ Д. Д.
МИХАЙЛОВ Н. А.
МИШИН И. А.
ОЧУР В. Ч.
РЯЗАНЦЕВ П. И.
САПОГОВ В. Д.
САТ Ш. Ч.
СЕРМАВКИН Т. В.
ТАРЖА Х. Б.
ТАС-ООЛ С. Б.
ТОКА С. К.
ТОЛГАР-ООЛ О. А.
ТУТАЙ М. М.
ТЫРТЫК-ООЛ Т. Т.
ФИЛИМОНОВ В. Ф.
ХЕРТЕК З. Ч.
ХЕРТЕК А. С.
ШАЧИНА Г. С.
ШИИРИПЕЙ Н. Д.
ШУЛУУ К. Н.
ЯКОВЛЕВА Е. В.
ЯРЫГИНА Е. Н.

СЭКП ХООРКОМУНУҢ КЕЖИГҮНҮНГЕ КАНДИДАТТАР:

АВРУЦКИЙ В. Л.
БОЛДУР-ООЛ С. Л.
ЛОБАЧЕВ Н. Е.
МАРКЕЛОВ А. М.
МАСЛОВ П. Л.
ОМЕЛЕНЧУК В. Д.
НОВИЦКИЙ А. М.
РОВНОВ В. И.
ТОРЖУ А. Н.

XVII партия конференциязындан соңгуткан хоорайның партия организациязының ревизия комиссиязының составы:

ВОРОНОВА Н. М.
ДАВАЛАЙ М. М.
ДРЕСВЯННИКОВ Д. М
ЗЫКОВ А. А.
КИЛИН Ф. И.
ПОДДУВАЛЬЦЕВА Н. А.
ШАЛЧИМА С. С.

СЭКП Кызыл хооркомунуң пленуму

СЭКП хооркомунуң бирги пленуму болуп, организастыг айтырыгларны чугаалашкан. СЭКП хооркомунуң бирги секретарынга **П. Т. Киселевту**, ийиги секретарынга **В. Б. Добромысловту**, секретарынга—**К. Н. Шулууну** пленум соңгаан. СЭКП хооркомунуң бюро кежигүннеринге **А. С. Борбак-оол, В. Б. Добромыслов, В. И. Зубкова, И. А. Ильин, П. Т. Киселев, С. Х. Красный, М. В. Мажов, Н. Д. Шиирипей, К. Н. Шулуу** оларны соңгаан.

СЭКП хооркомунуң килдистер эргелекчилеринге: Оргкилдистиң—**А. И. Пахомованы**, идеологтуг килдистиң—**П. И. Виноградова-Балуеваны**, үлетпүр килдизинге — **А. И. Балакинни** пленум бадылаан. Партия-күрүне контролюнуң хоорай комитединиң даргазынга **И. А. Ильинни** бадылаан.

Ревизия комиссиязының хуралынга хоорайның партия организациязының ревизия комиссиязының даргазынга **Ф. И. Килинни** бадылаан.

МОЛДАВ ССР. Котовск бүдүрүлге эргелелинде Ленин аттыг колхоз күрүнеге тараа садар дугайында хүлээлгелерин хуусаа бетинде күүсеткенин база-ла бир дугаарында рапорттаан. Төрээн чурттуң шыгжамырынга 5650 центнер тараа урдунган, оон иштинде 3000 центнер ажыг кукуруза тараазы бар.

Бүгү 800 гектар шөлде кукуруза ажаап алыышкынын механизаторлар дооскан. Га бүрүзүнден ортумаа-биле 45 центнер тараа алдынган.

ЧУРУКТА: Ленин аттыг колхозтуң шаңында. Мурнунда колхозчу А. Кихайның кукурузаны арыглап турары.

Фото Л. Пантустуу. СЭТА-ның фотохрониказы.

Мал ажылын улам ыңай хөгжүдер

(Өвүр районнуң партия конференциязындан)

Мал ажылдыг Өвүр район 1963 чылда малдың баш санын өстүрер, оон продуктуларын бүдүрер талазы-биле чамдык түңнелдерни чедип алганын районнуң партия конференциязынга чугаалашкан. СЭКП ТК-ның ноябрь болгаш июнь Пленумнарының шиитпирлерин канчаар күүседип турарының дугайында илеткелинде партком секретары эш **А. Семис-оол** бо талазы-биле чижектерни чугаалаан.

Районнуң колхозтары 1963 чылдың эрткен он айларында эът бүдүрериниң планын 104,1 хуу күүсеткен, а сүт биле дүктү бүдүрериниң планын күүсетпээн. Октябрь 20-ге чедир күрүнеге эът садарының планын 100,4 хуу, сүттү—104,8 хуу, дүктү—83,8 хуу күүсеткен. Нийти малдың баш санын өстүрериниң планы 102,1 хуу күүсеттинген.

Мал ажылынга эрткен чылгызы ышкаш, база-ла «Кызыл тук» колхоз мурнакчы болуп, күрүнеге эът, сүт, дүк садарының пландарын сентябрь 25-те ажыр күүседипкен. Ол колхоз октябрь 20-ге чедир пландан ажыр 47,7 тонна сүттү күрүнеге саткан болгаш малдың баш санын өстүрериниң планын (хойдан өскезин) чүзүн аайы-биле күүсеткен.

Төп Комитеттиң ноябрь Пленумунуң соонда колхозтарның экономиказын быжыглаар сорулга-биле штат кызырылдазын колхозтарга чорутканының түңнелинде нийтизи-биле чылда шалың фондузундан 10322 рубль камналгалыг болган.

Колхозтарның бүгү хойларын бот-орулга-чарылгалыг хойжу бригадаларга киирген болгаш Хорумнуг-Өө, Чаа-Суур сүт-бараан фермаларын база бот-орулга-чарылгага киирген.

Оон-биле кады дүк кыргылдазының чыл бүрү кудулап турары хой ажылы колдап турар районга шыңгыы айтырыг боор тургустунган. 1960 чылда районга хой бүрүзүнден ортумак кыргылда 2,4 кг турган болза 1963 чылда 1,9 кг болган. Дүк кыргылдазы «Торгалыг» биле «Коммунизмче орук» колхозтарда кудулап турар. Бо чорук парткомдал эгелээш колхозтарда партия организацияларынга чедир мал ажылын ам-даа эреңгей удуртуп, мал ажылының тускай эртемниглериниң күжүн эки ажыглавайн турарында деп конференцияга демдеглээн.

Районнуң партия организациязы чоннуң культурлуг амыдыралын экижидер талазы-биле чамдык ажылдарны чоруткан. Хойжу бригадаларның, сүт-бараан фермаларының тудуг-сүүрү чаагайжып, кол кезиин кызыл булуңнарлыг, чуна бажыңнарлыг апаргылаан.

Конференцияга санал берген делегаттар ажыл-агыйны удуртуп турарында четпестерни илереткен. Малчыннар ортузунда политкижизидилгелиг ажылды, ылаңгыя лекция, беседаны четпес организастап турарын шүгүмчүлевишаан, «Коммунизмче орук» колхозта хойжу бригаданың бригадири **М. Сендең** мынча деп чугаалаан:—бистиң хойжу бригадавыстың 12 өрегези «Родина» деп 12 радиоприёмниктерни декабрь 1-ге чедир садып алыры-биле акшазын белеткеп турар. Ынчалза-даа ындыг радиоприёмниктер райпонуң садыында ам үеде чок-тур. Ону биске чагыдып бээрин хойжуларның мурнундан дилеп тур мен.

Хойжу бригадаларның төптеринге болгаш сүт-бараан фермаларынга механизацияның айтырыын соңгаар чылзып турбайн, бо чылдан-на эгелеп шиитпирлезе чогуур деп, «Кызыл тук» колхозтуң хойжузу **Д. Карыма** саналынга чугаалаан. «Торгалыг» колхозта аныяктарның ортузунга кижизидилге ажылын багай чорудуп турарын, комсомол эге организацияларының отчёт-соңгулдалыг хуралдарын комсомолчуларның чүгле 50 хуузу келгенде эрттирип турганын болгаш районнуң комсомол комитединиң талазындан удуртулганы кошкатканын ол колхозта салбыр эргелекчизи эш **Чамзыр** шүгүмчүлээн.

Парткомнуң мырыңай чанында турар «Коммунизмче орук» колхозтуң ажылы кошкап баткан болгаш чыл дургузунда районда бүгү өлген малдың 46,5 хуузун ол колхоз ээлеп турар. Ол ажыл-агыйның сегидер дугайында чогуур өйүнде хемчег алдынмаанындан республикада хожудаңгай ажыл-агыйларның санынга ол кирип турар.

Районнуң партия организациязының мурнунда турар сорулга болза, партияның XXII съездизиниң болгаш СЭКП ТК-ның Пленумнарының шиитпирлерин амыдыралга боттандырарынче ажылчы чоннуң күжүн мобилизастап, партияның организакчы, политкижизидилгелиг ажылдарын улам күштелдирип тургаш, мал ажылының продуктуларын бүдүрерин көвүдедири, кыштаглаашкынны организастыг эрттирери, келир чылдың тарылгазынга белеткелди чорудары болгаш колхозтарның экономиктиг күжүн улгаттырары болур деп, Өвүрнүң коммунистери конференцияга чугаалашкан.

Х. СЕМИС.

* * *

Коммунист чолаачы

№ 12 АТК-ның Ак-Довуракта автоколонназының дуржулгалыг, хоочун чолаачызы М. М. Чайган-оолдуң эки ажылының дугайында хөйнү чугаалап болур. Моңгуш Мокуролевич чолаачылап ажылдааныңдан бээр 11 чылдар эрткен. 1951 чылдың февраль айның ортан үезинде ырак, тайга чер болур Акка турган экономиказы кошкак, а орук-харылзаа талазы-биле ырак — «Коммунизмче орук» колхозту экономика талазы-биле шыдал кире берген, районнуң улуг колхозтарының бирээзи — «Кызыл тараачын» колхоз-биле каттыштырган. Моңгуш Мокуролевичини каттышкан колхозтуң хову бригадиринге бадылаан.

Кодээ ажыл-агый чылы удавайн, харын-даа билдирбейн эрткен. Моңгуштуң бригадазы каттышкан колхозтуң дүжүт дээш социалистиг чарыжының тиилекчизи болуп үнген.

Моңгуш Мокуролевичиниң күш-ажылга ынак, колхоз бүдүрүлгезинге идепкейлиг, ылаңгыя машина-техникага сонуургалын барымдаалааш, колхоз баштаар чери ону Кызылдың 3 ай хуусаалыг чолаачылар курузунче чоруткан.

Курсту чедиишкинниг дооскаш, үшкү класстың чолаачызы болуп, колхозунга ээп келген. Моңгуш ол-ла дораан колхозтуң машиназын башкарып эгелээн.

1952 чылдан 1959 чылга чедир колхозка чолаачылап, колхозтуң ажыл-агый болгаш экономиказын быжыглаары дээш шудургу ажылдап, район совединиң депутадынга ийи удаа соңгуттуруп, өртектиг белектер болгаш мактаглга бижиктер-биле шаңнадып чораан.

1959 чылда СЭКП райкомунуң болгаш райкүүскомнуң шиитпири-биле Тываның аар үлетпүрүнүң баштайгызы Ак-Довурактың № 12 АТК-зынга чолаачылап ажылдаары-биле ону чоруткан.

Оон эгелээш-ле амга чедир эш Чайган-оол № 12 АТК-да чолаачылап ажылдап, техникага болгаш кывар-чаар чүүлге камныг, эрес-шудургу күш-ажылы-биле коллективтиң иштинде хүндүткелди эдилеп турар.

АТК-ның партия эге организациязы эш Моңгуштуң бедик мөзү-шынарын, организакчы талантылыын көргеш, 1960 чылда СЭКП-ниң кежигүнүнге хүлээп алган.

— «Улуг Ленинниң Коммунистиг партиязының кежигүнү болуру дег улуг идегел, аас-кежик кайда турар боор! Партияның даалгазын амыдыралга чайгылыш чок боттандырары дээш бүгү күжүмнү, энергиямны харам чокка ажылдаар мен» — деп, партия билетин ап тура ол чугаалаан.

Партия эге организациязы аныяк коммунистке агитаторлаар даалганы берген. Моңгуш ол даалганы ак-сеткилдиг, идепкейлиг күүседип келген. Чолаачылар ортузунга дыңналгыр номчулгаларны болгаш беседаны, политинформацияны неделя санында кылып турар.

Бөдүүн ишчи коммунист Чайган-оол бо чылдың 9 айларының дургузунда чүък сөөртүрүнүң планның онаалгаларын тонна-километр талазы-биле—122,7 хуу күүседип, кывар-чаар материалдарның 15 хуузун камнап алган.

Октябрьның социалистиг Улуг революциязының 46 чыл оюнга уткуштур чүък сөөртүрүнүң социалистиг чарыжынга киржип, социалистиг чарыштың мурнакчызы болуп ажылдап турар. Коммунист эш Моңгуштуң күш-ажылчы, партийжи мөзү-шынарын көргеш, чоокта чаа болуп эрткен Ак-Довурак парткомунуң отчёт-соңгулдалыг хуралындан СЭКП-ниң область комитединиң ач болур конференциязынга делегат кылдыр, коммунистер бир үн-биле соңгааннар.

Х. КЕСТИКЕЙ.

ОКТЯБРЬНЫҢ ТӨРЭЭН ЧУРТУ—КИЖИ ТӨРЕЛГЕТЕННИҢ АВАНГАРДЫ

«Аврораның» төөгүлүг даашталашкынындан болгаш Кышкы ордуну штурмнаанындан бээр, Совет эрге-чагырганың баштайгы декреттерин хүлээп алган болгаш Владимир Ильич Ленин баштаан ажылчып-тараачыларның чазаан тургускан. Советтерниң Бүгү-россия съездизи болуп эрткенинден бээр дөртен алды чылдар эрткен.

Муң-муң чылдар эртер, хөй салгакчылар солчур, ынчалзажок 1917 чылдың күзүнүнүң ол катаптаттынмас хүннериниң дугайында тураскаал кезээ-мөңгеде артар. Чогум-на ол хүннерден сонгаар кижи төрелгетенниң төөгүзүнде чаа үе-чада — капитализмниң буурап дүжүүшкүнү болгаш коммунизмниң бадыткаашкыны эгелээн болгай. Боттарының хосталгазы болгаш аас-кежии дээш бүгү улустарның демиселинге дириг болгаш сорук кииримчи үлегер-чижек болган Совет күрүне чогум-на ол төөгүлүг хүннерде төрүттүнген.

Октябрьның социалистиг революциязы бистиң өртемчейивистиң кырынга арыглакчы улуг чаңнык болуп көзүлген. Делегей капитализминиң бүгү шивээзин ол дазылынга чедир силгипкен, кайгамчык улуг социал шимчээшкиннерни болгаш чаартылгаларны болдурган. Совет Эвилелинге социализмниң тиилээни, делегейниң күчүлүг социалистиг системазының төрүттүнгени, делегейниң барык бүгү чурттарынга коммунистиг болгаш ажылчын партияларның тургустунганы база оларның хүрээлелиниң өзүлдези, империализмниң колониалдыг системазын ширбий шаап турар национал-хосталгалыг революцияларның күштүг чалгыы — ол дээрге, делегей төөгүзүнүң оруунга, чүс-чүс миллион кижилерниң салым-чолунга Октябрь революциязының ханы салдарының улуг болгаш көскү түңнелдери-дир.

Ол салдар-халдавырның чылдагааннары чүдел? Октябрь революциязының идеяларының болгаш оон-биле төрүттүнген Совет күрүнениң дуржулгазының чыл бүрүде өзүп турар болгаш улам хандыдыкчы улуг күжүн чүнүң-биле тайылбырлап болурул?

Чогум-на кол чүүл чүдел дизе, бистиң чуртувустуң ажылчы чоннарының чүс-чүс чылдарлагы күзел-соруун Октябрьның херек кырында боттандырганында, мөлчүлгеден хосталганы оларга хандырып бергенинде. Марксизм-ленинизмниң түгүнүң адаа-биле боттанган Октябрь революциязы болза — бодунуң чоокку болгаш ычис сорулгаларының талазы-биле эң-не ханы база ёзулуг улусчу революция болган. Социал болгаш национал кандыг-даа дарлалдың төнчүзү салдынганын Октябрь революциязы бир-ле дугаарында чарлаан. Социализмниң улуг идеяларын, тайбынның, улустарның деӊ эргезиниң болгаш найыралының идеяларын Октябрь революциязы чүгле чарлаан эвес, харын-даа оларны амыдыралга дидими-биле боттандырган.

Бистиң социалистиг революциявыстың чаңныы кажан дынмирепкенде, мөлчүкчү ангыларның идеологтары, бүгү чурттарның буржуаз социологтары болгаш философтары, «большевик шенелдеен» чүү-даа бүтпес, улус массалар күрүнени боттары башкарар аргазы чок, күрүнени башкарарын чүгле «дээди ангылар», «шылгаттынган кижилер» күүседип шыдаар чүве деп бадыткаар дээш санап четпес күженишкиннерин үндүргенин хоочун салгалдың кижилери билир болгай.

Совет күрүнениң дөртен алды чыл болган дуржулгазының бо хүннеринде ол бүгү «бадыткалдарны» сактырга, ындыг чулчуруушкуннар дыка-ла чаржынчыг-дыр ам!

Күрүнени эргелеп башкарарының практиктиг дуржулгазы Россияның ажылчы чоннарынга, оларның политиктиг баштыңчызынга болгаш удуртукчузунга — коммунистерниң партиязынга баштайгы дээрезинде чок турганы шын-на, харын. А ол херекке өөренип, ук дуржулганы шиңгээдип алыры санап четпес берге байдалдарның үезинде биеке таварышкан. Хамааты дайыны, интервенция, ажыл-агыйның хоозураашкыны, аш-чут, халдавырлыг аарыглар — бо бүгү Советтерниң аныяк Республиказының кырынче диргелип келген турган...

Ынчалзажок, бүгү-ле айыыл-халапты, качыгдалдарны болгаш бергелерни шыдажып эрткен бис. Чүгле шыдажып эрткен эвес, а Лениниң айыткан оруу-биле чорбушааш, чаа, социалистиг ниитилелдиң өндүр чаагай суурун тудуп алган бис. Бодунуң салым-чолунуң ёзулуг ээзи болган улус кайгамчык маадырлыг чоруктарны болгаш улуг чаартылгаларны кылып болур дугайын бо бүгү тодаргай херечилевейн турар бе, ынчаш!

Чаа ниитилелди тургузуп болурунуң боттуг аргазын Советтер чуртунуң үлегер-чижээ мөлчүткен болгаш дарлаткан массаларга көргүзүп, ол чаагай ниитилелче дорт орукту айтып турар. Ол оруктап бар чоруур чүс-чүс миллион кижилер бөгүн ССРЭ-ниң дуржулгазын калбаа-биле ажыглап турар, ынчаарга социализм болза, оларның кайгамчык чаагай болгаш эргим ынак херээ апарган.

Улус массалар күрүнени «башкарып шыдаар аргазы чок» дээр дугайында нүгүлчү болгаш хоралыг чулчуруушкунну Октябрь революциязы, чаа делегейни тургузар талазы-биле бистиң дуржулгавыс ычизинге чедир хөөржүткен. Төөгүлүг тургузуушкунну чааскаан боттандырып шыдаар аргалыг «шилиттинген» нациялар дугайында болгаш «үнези чок» улустар дугайында колонизаторларның шагдан бээр нептереткени келдергей реаксылыг болгаш калчаалыг бужар чулчуруушкунун Октябрь революциязы болгаш бистиң дуржулгавыс бүрүнү-биле буруу шапкан.

Колониалдыг дарлалдың илчирбезин Октябрь революциязы үзе шаапкаш, нацияларның деӊ эргелиг эвес чоруун кезээ-мөңгеде узуткаан. Бүгү нацияларның акы-дуңмалышкы болгаш деӊ эргелиг чоруун база найыралын Октябрь революциязы бадыткаан. Капитализмниң дерзии мөлчүлгезиниң түңнелинде өлүп-кырлып, кандыг-даа эргезин шаанда оскунган чораан улустар хосталган дораан-на чаа, аас-кежиктиг амыдыралче көдүрлүп үнген. Хаанның дерзии эрге-чагырганың үезинде мөлчүткен националдарның экономика болгаш культура талазы-биле хожудангай чоруун Совет эрге-чагырганың чылдарында бүрүн узуткаан. Амгы үениң сайзырангай экономиказы бүгү-ле совет республикаларда тургустунган, ажылчын ангының болгаш интеллигенцияның национал кадрлары өзүп көвүдээн, оларның экономиказы база культуразы чечектелген.

Төөгүлүг тургузукчу хөгжүлде чүгле «шилиттинген» нацияларның херээ эвес, а ындыг хөгжүлдени бүгү улустар боттарының кежиниң өңүнден, национал болгаш сөөк-язы ылгалдарындан хамаарылга чокка боттандырып болурун хөй националдыг Совет Эвилели маргылдаа чокка бадыткап турар. Ол дээрге, колониализмниң бужар системазын бүрүн болгаш ычизинге чедир узуткаар дээш, национал мөлчүлгениң база империалистиг хамаарылганың бүгү-ле хевирлеринге удур демисежип турар улустарга күчүлүг болгаш сорук кииримчи улуг үлегер-чижек-тир!

Совет күрүне төрүттүнген баштайгы хүнүнден эгелээш-ле тайбын дээш, кижи төрелгетенни дайыннардан чайладыры дээш идепкейлиг демиселчи болуп келген. «Улустарга — Тайбын!» деп лозуң Октябрь революциязының түгүнга бижиттинген. Совет эрге-чагырганың бир-ле дугаар декреди «Улустарга — Тайбын!» деп чаагай херекке бараан болган. Янзы-бүрү социал тургузуглуг күрүнелерниң тайбың кожа-хелбээ догуннаарының ленинчи идеязы чогум-на ол декретте үндезилеттинген, ынчаарга ол идея болза бистиң күрүневистиң тайбынга ынакшылдыг даштыкы политиказының чиңгине шугуму болу берген.

Советтерниң чурту ол шугумну чайгылыш чокка боттандырбышаан, өртемчей кырынга быжыг болгаш бузулбас тайбынны хандырар дээш, бүгү-ле улустар-биле кады ажылдажылганы калбартырын чедип ап турар. Дайыннарны болдурбас дээш, чепсегленишкинни бүгү-нити болгаш бүрүн дүжүрери дээш демиселге ССРЭ-ниң киирип турары кайгамчык улуг салыышкынны тайбын дугайында күзел-биле чурттап чоруур чер бөмбүрзээниң улустары бедии-биле үнелеп турар.

Эрткен чылдың күзүнүнде Кариб далайның районунга кризистиң түңнелинде, кажан кижи төрелгетен термоядролуг дайынга ырынай-ла чоокшулап келген турган үеде Совет чазактың, Никита Сергеевич Хрущевтуң илергейлээни мерген угааннныг болгаш шиитпирлиг чоруун делегейниң чүс-чүс миллион кижилериниң өөрүп четтирген сагыш-сеткили кажан-даа утпас.

Агаарга, космос делгеминге болгаш суг адаанга ядролуг шенелделерни чорударын хоругдаар дугайында чоокта чаа Москвага ат салдынган Керээге өртемчейниң улустары байыр чедирип, ол Керээни изии-биле деткип турарлар. Ук Керээ болза — улустар аразының дүшкүүрлүг чоруун чавырылдырарынче баштайгы боттуг базым, ядролуг дайынның кыжаныышкынынга удур калбак улус массаларның хөй чылдарда демиселиниң баштайгы тодаргай түңнели-дир. Москва Керээзи тайбынга ынакшылдыг бүгү-ле улустарның эрге-ажыынга дүгжүп турар.

Делегейниң чүс ажыг күрүнелери Москва Керээзинге ат салып, аңаа каттышкан. Ынчаарга ол Керээге КУР-нуң чазааның ат салбааны билдингир болгай. Ядролуг чепсекти хоругдаар чорук чепсегленишкинни бүгү-ниити болгаш бүрүн дүжүрериниче орукта бирги базым деп кыдат удуртукчулар чоокку чылдарга чедир санап келген хирезинде-ле, амгы үеде ядролуг шенелделерни хоругдаарынга удурланып, Москва Керээзинге удур болуп, ССРЭ-ниң болгаш оон тайбынга ынакшылдыг даштыкы политиказын нүгүлдеп турарлар-дыр.

Улуг Октябрьның төрээн чуртунга удур Пекинде чарылдырыкчыларның ол нүгүлчү халдаашкыннарын маадырлыг совет улус шиитпирлиг буруу шаап, тайбынның күчүлүг болгаш бүзүрелдиг челеңгижи болган ынак Ада-чурту дээш кайгамчык чоргаарланып турар. Бодунуң интернационалчы хүлээлгезинге шынчы совет улус социализмниң бүгү чурттарының кады найыралдажылгазы быжыгып хөгжүзүн, ол кады найыралдажылгада кирип турар күрүнелерниң аразында харылзаалар боттарының хүндүлежиринге, кайы-кайызынга акы-дуңманың дузаламчызын көргүзеринге чайгылыш чокка үндезилеттинген турзун дээш бүгү күжүн харамнанмайн турар.

Чаа амыдырал тургузуушкунунуң дөртен алды чылдарының дургузунда совет улустуң чедип алганы, бүгү-делегейге төөгүлүг ужур-дузалыг тиилелгелери шынап-ла кайгамчык улуг. Бүдүрүлгениң чепсек-херекселдери-биле хандыртынганы Англияга бодаарга дөрт катап дора, Германиянындан беш катап, Американындан он катап куду чораан бистиң чуртувус чартык чүс чылдаң эвээш үениң дургузунда шапкын хөгжүлделиг, бирги чергениң индустриалдыг, үлетпүр өзүлдезиниң темпилериниң талазы-биле кымдан-даа артык күчүлүг күрүне кылдыр сайзыраан. 1945—1962 чылдарның дургузунда бисте каңның болгаш шойнуң бүдүрери алдыдан ажыг катап, прокатты бүдүрери — барык чеди катап, нефть тывыжы — тостан ажыг катап, хөмүр даштыы — үш чартыктан ажыг катап, электроэнергиязын ажылдап үндүрери — сес чартыктан ажыг катап көвүдээн. Үлетпүр продукциязының немей өзүлдезиниң чылда ортумаа-биле темпилери сөөлгү он чылдарның дургузунда Совет Эвилелинде 10,8 хуу бедээн, а Американың Каттышкан Штаттарында — чүгле 3,4 хуу болуп турар. Эрткен он чылдарның дургузунда ССРЭ-ге 8.400 улуг үлетпүр бүдүрүлгелерни ажыглалга киирген. Бойдустуң могадывчал чоруундан хамаарылга чокка бедик дүжүттү чедип алыр дээш кедээ ажыл-агыйны химиктиг чемишчидилгелер-биле четчир кылдыр хандырар, суггаттыг черлерни калбартыр дугайында партияның салган сорулгазын эң кыска хуусаада күүседип болур бүгү-ле аргалар техника хөгжүлдезиниң амгы деңнелиниң үезинде бисте бүрүн бар болуп турар.

Совет эрге-чагырганың чылдарында бистиң чуртувус эртемниң болгаш культураның бедиинче чүткүлдүг ужугуушкунну кылып, амгы үениң эртем болгаш техниктиг депшилгезиниң мурнуку одуруунче шуглуп үнген. Космосту шиңгээдип алган чорук — ССРЭ-ниң шылгарангай чедиишкиннериниң эң-не тодаргай болгаш мөөңнеттинген илерээшкини-дир. «Ыраккы планеталарның доозунуг хензиг оруктарынга бистиң изивистиң көстүп келир үези» ырак эвес. Совет спутниктер болгаш космос корабльдери чүгле бистиң эртемивистиң авторитедин эвес, харын-даа Улуг Октябрь-биле төрүттүнген социалистиг ниитилел тургузуунуң авторитедин болгаш күчүзүн улам бедик көдүрген.

Ол тиилелгелерни чүү хандырып бергенил? Хамыктың мурнунда мындыг чүүл-биле тайылбырлаар херек: өртемчей кырында материалдыг болгаш угаан-бодалдың үнелиг бүгү-ле чүүлдериниң тургузукчузу — чоннуң чогаадыкчы күштерин капитализмниң кинчизинден социалистиг революция хостап адырган. Бистиң чуртувуста бадыткаттынган социалистиг тургузуг болза капиталистиг тургузугдан маргылдаа чок артык күштерлиг болгаш улуг аргаларлыг. Шылгаттынган болгаш шылгараан угааныг удуртукчу — Лениниң түгүнга шынчы Коммунистиг партия совет улусту чырыткылыг келир үеже — коммунизмче бүзүрелдиг аппар чоруур.

Коммунистиг партиязының удуртулгазы-биле совет кижилер санап четпес бергелерни ажып эртпишаан, кижи төрелгетенниң төөгүзүнде социализмче орукту хамыкты мурнай ажытканнар. ССРЭ-те социализмниң бүрүн болгаш ычизинге чедир тиилээни, коммунизмниң эге оруктарынче бистиң Төрээн чуртувустуң киргени — партияның болгаш чоннуң ажыл-чорудулгазының кол түңнели ол-дур.

Коммунистиг тургузуушкунну хемчээлдериниң талазы-биле өндүр чаагай программа — СЭКП-ниң Программазы Совет Эвилелиниң амыдыралында чедиишкинниг боттанып турар. Ол тургузуушкунну бистиң партиявыс бодунуң интернационалчы улуг сорулгазы кылдыр санап келген, чүге дээрге, ССРЭ-де коммунистиг тургузуушкун делегейниң бүгү социалистиг системазының эрге-ажыктарынга, делегейниң пролетариадының болгаш бүгү кижи төрелгетенниң эрге-ажыктарынга бүрүн дүгжүп турар.

Өртемчейниң улустары бистиң чуртувусче улуг идегел болгаш бүзүрел-биле көрүп турарлар. Культураның шылгарангай ажылдакчыларының бирээзи Ромен Роллан делегейниң ийиги дайынның бүдүүзүнде мынча деп бижээн: «Фашизмниң айыылының мурнунга бужары-биле дүжүп берип турар барыын талакы демократиялар бойлаан тудум-на социал талазы-биле чөптүг чоруктуң болгаш кижи төрелгетенниң депшилгезиниң челеңгижи — ССРЭ уламна бедик көдүрлүп турар-дыр». Чер бөмбүрзээниң улустарының ол идегелин Совет Эвилели хандырып шыдаан.

Бүгү диптерниң ажылчы чоннары бистиң Төрээн чуртувусту делегейниң авангарды, күчүлүг шивээзи, баштайгы чырык ажыдыкчыларының чурту, шолбан ышкаш орук айтыкчызы чурт деп дүрүм ёзугаар чоргаарланыышкын-биле адап турарлар. Бүгү-ле черлерге чырыы көскү кайгамчык улуг шолбан ышкаш Совет Социалистиг Республикаларның Эвилели келир үеже орукту бүгү кижи төрелгетенге чырыдып бербишаан, чер бөмбүрзээниң кырында улам бедик көдүрлүп турар.

В. КОСОЛАПОВ.

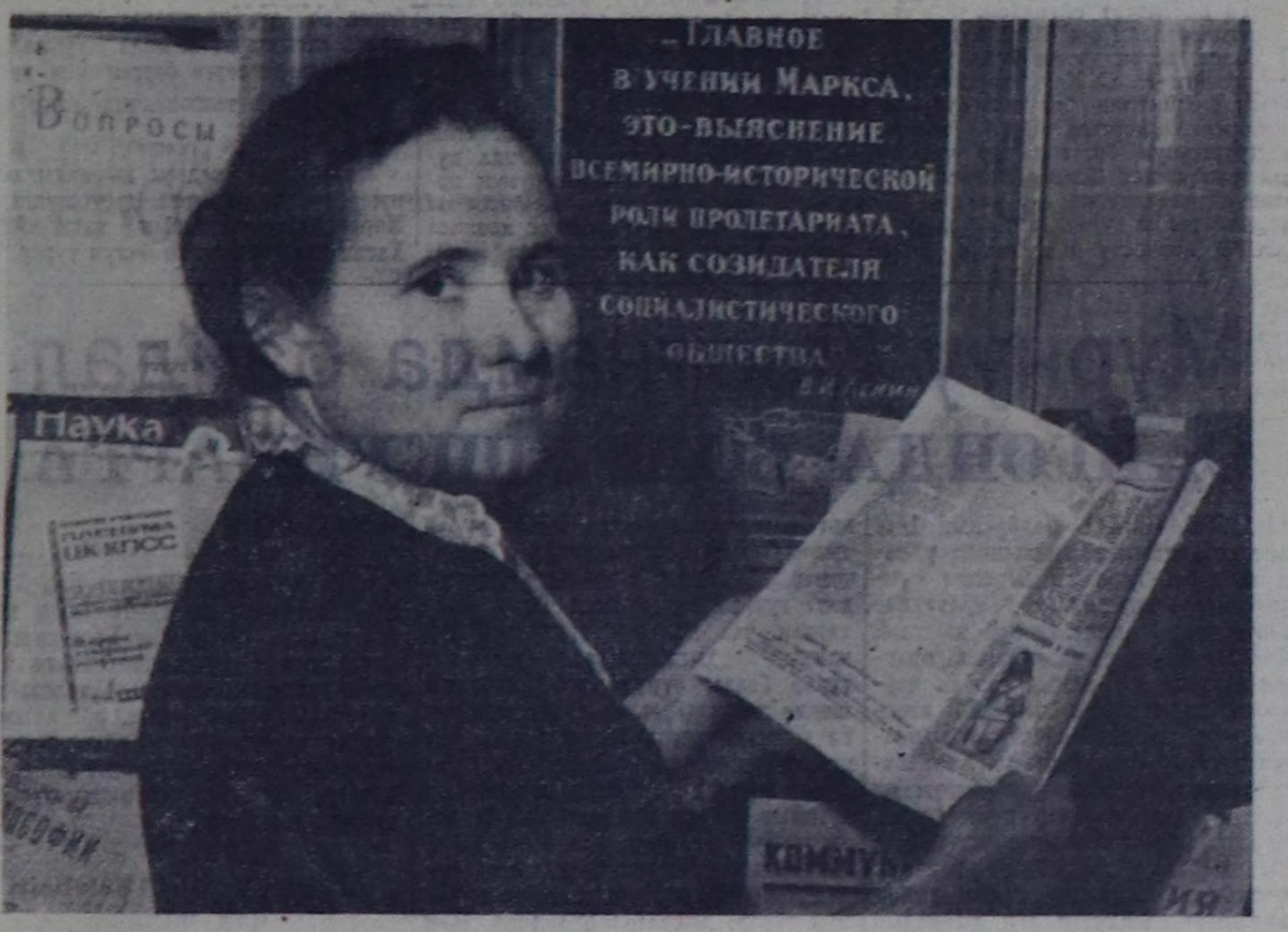
ГЛАВНОЕ В УЧЕНИИ МАРКСА, ЭТО-ВЫЯСНЕНИЕ ВСЕМИРНО-ИСТОРИЧЕСКОЙ РОЛИ ПРОЛЕТАРИАТА, КАК СОЗИДАТЕЛЯ СОЦИАЛИСТИЧЕСКОГО ОБЩЕСТВА
Вопросы
Наука
КОММУН

Кызыл хоорайның Крупская аттыг библиотеказының ажылдакчылары Улуг Октябрьның 46 чыл оюнга уткуштур библиотеказын лозуң плакаттар, стендилер, цитаттар-биле дерип кааставышаан, политиктиг болгаш чечен чогаалдың номнарының делгелгезин кылганнар. ЧУРУКТА: М. А. Нелюбина стенди шимелдезиниң үезинде.

Фото С. ФЕОКТИСТОВТУУ.

Автотранспорттуң ажылын экижидер

Бистиң АССР-ниң улус ажыл-агыйының янзы-бүрү чүъктерин сөөртүрүнүң кол транспорту автотранспорт болуп турары биске тодаргай. Республикада автотранспорт организацияларының хөй кезии Кызыл хоорайда турар. Мында № 1, 2, 3 АТК-лар болгаш Минусинск АТК база пассажирлер АТК-зы ажылдап турар. Бо автотранспорт контораларының республиканың экономиказының, эртем, культуразының хөгжүлдезинге, ажылчы чоннарның ынай-бээр аргыжарынга улуг рользуг. Үстүнде айыткан сорулганы күүседирде автотранспорт конторалары чүък сөөртүлгезиниң планын күүседири оларга хөөйлү болур. Ындыг турбуже, бо чылдың үшкү кварталында чүък сөөртүрүнүң планын Тыва автоэргелелдиң системазында автотранспорт конторалары тонна-даа, тонна-километр-даа талазы-биле күүседип шыдавааннар. Ооң түңнелинде республиканың автоэргелели бүгү системазы-биле үшкү кварталда чүък сөөртүлге планын тонна талазы-биле чүгле 83,2 хуу, тонна-километр-биле 87,4 хуу, пассажирлер дажыглаарын 98,4 хуу күүсеткен. Ылаңгыя Чадаана, Кызыл-Мажалык АТК-лар үшкү кварталда багай ажылдааннар. Чижээ, Чадаана АТК чүък сөөртүрүнүң планын тонна талазы-биле чүгле 47 хуу, Кызыл-Мажалык АТК — 69,5 хуу күүсеткен. Бо АТК-лар пассажирлер дажыглаарының онаалдазын база багай күүсеткеннер. Кызыл-Мажалык АТК чүгле 51 хуу күүсеткен.

Автотранспорт контораларының план күүсетпээниниң кол чылдагааны болза, чүък бээр организациялар-биле аразында керээлерни күүседир дээш негелдени оларның боттарының болгаш автоэргелелдиң ажыглал килдизиниң талазындан кончуг кошкак тургусканында болган. Чижээ, Кызылдың № 1 АТК-зының ажыглал килдизиниң начальниги эш Коваленко бодунга онаашкан ажылын эки организастап шыдавайн турар. Чүдүрер чүъктер бар турда-ла, ону чогуур өй-шаанда чүдүрүп чорудар азы чолаачыларның чүдүрген чүгүн чогуур черлеринге дүрген чедирер дугайында шиңгыы хемчегни албайн турар. Ол ышкаш, мында автомашиналар септелгеге үр үеде туруп, хөй турар чоруктар хөй боор турар.

Бо АТК-да автопарктың техниктиг белениниң коэффициентизи планда 0,84 хуу турда, херек кырында 0,70 хуу болуп турар. Оон ынай автомашиналарны хүн бүрү автопарктан үндүрериниң коэффициентизи 0,61 хуу турда, күүседип турары 0,64 хуу болуп турар. Мындыг байдал Кызылдың № 2 автотранспорт контораларында база бар. Хөй-хөй автомашиналар септелге кылырын манап, үр үеде турар, оон ынай автотранспортту шын эвес ажыглаар азы чүък чүдүрген машиналар районнарга чеде бээрге, чүгүн дүжүрбес чоруктар база бар.

Республиканың районнар төптеринче, суурларынче чүък чүдүрүп чедирген автомашиналарның чүгүн өй-шаанда дүжүрүп, бар чүъктерни чүдүрерин дүргедетпес чоруктар автотранспорттуң ажылынга экономиктиг улуг каражаны таварыштырып турар.

Бо бүгү четпестер болза, автотранспорт контораларының начальниктериниң, оларның кол инженерлериниң база ында ажылдап турар хөй-ниитиниң организацияларының кижилер-биле ажылының кошкаандан болгаш автоэргелелдиң удуртулгазының кошкаандан боор турар.

Чүък сөөртүрүнүң онаалдазын доктаамал өй-шаанда күүседиринге чолаачылар кол рольду ойнап турар. Ынчангаш бодунуң ажылынга олар харыысалгалыг болур ужурлуг. Ындыг турбуже, чамдык чолаачылар орукка чорааш, күш-ажылдың сагылга-чурумун үреп, арагалап турар. Ооң уламындан авария кылыр таварылгалар үргүлчүлеп турар. Чижээ, Тыва автоэргелелиниң системазынга үшкү кварталда ниитизи-биле 9 авария боор, күрүнениң автотранспортунга улуг когаралды таварыштырган. Бо айыткан аварияларның кол чылдагааны болза, чамдык чолаачылар орукка чораш, арага ижип алгаш, эзирик автомашина чолаачылаар чоруктан болган. Хову-Аксының автоажыл-агыйынга сөөлгү үш айлар дургузунда 5 удаа авария болган. Ол ышкаш, Чадаана АТК-зы база хөй аварияны кылган. Автоконтораларның начальниктери база кол инженерлери чолаачыларның, инженер-техниктиг ажылдакчыларның, септекчи слесарьларның бүдүрүлге хуралдарын үргүлчү кылып, тус-тус кижилерниң ажылында болгаш аажы-чаңында четпестерни чугаалажып, чогуур өйүнде эдип ап турган болза, ажыл эки түңнелдиг турар ийик.

Республиканың автотранспорт контораларының ажылында организакчы ажылды багай тургускан. Ынчангаш конторалар чүък сөөртүлгезиниң тонна болгаш тонна-километр талазы-биле бүдүрүлге көргүзүглерин, ылаңгыя пассажирлер аргыжылгазының онаалгаларын күүсетпейн турарлар. Чижээ, Кызылдың пассажирлер АТК-зы 1963 чылдың ийиги кварталында пассажирлер дажыглаарының планын 102,1 хуу, пассажир-километрни чүгле 92,9 хуу күүсеткен. Ооң кол чылдагааны болза, АТК-ның начальниги эш Чернов, кол инженер эш Шимит апрель, май, июнь айларда автобустар септелгезин багай организастап, чүгле районнар аразынга эвес, харын Кызыл хоорайның кудумчуларынга безин автобустар шимчээшкинин баксырадып турганнар.

Чолаачы кадрлар-биле ажыл чогундан чамдык автобустар чолаачылары расписаниени сагывайн турар, ооң ужурунда районнарже чоруур кижилер автобустар чоруурун үр манап турар. Пассажирлер кассадан садып алган билеттерин дедир чандырып бээр чорук база-ла таваржып тургулаар. Шак ындыг байдал ылаңгыя Кызыл-Мажалыктың АТК-зында бар. Ол АТК үшкү кварталда пассажирлер аргыжарының планын пассажир талазы-биле чүгле 50,5 хуу күүсеткен. Бо АТК Бай-Тайганың Тээли суурунуң ажылчын, албанхаакчыларының Кызыл-Мажалык-биле, совхозтар, колхозтар аразынга харылзаазын база-ла эки организастап шыдавайн турар. Автотранспорт организацияларының ажылын экижидеринге АТК-ларда ажылдап турар партия, профэвилел болгаш комсомол организациялары боттут хемчеглерни алыр ужурлуг.

Тыва автоэргелелиниң автотранспорт конторалары Октябрьның социалистиг Улуг революциязының 46 чыл оюн чаа-чаа чедиишкиннер-биле демдеглээр дээш амгы үеде улам бедик көдүрлүүшкүннүг ажылдап турарлар. Олар чоокта чаа Кызылга болуп эрткен республиканың автотранспортунуң партия-ажыл-агый активиниң үндүрген шиитпирин боттандырып, улам улуг чедиишкиннерни чедип алырлар.

К. ТУГАРЖЫК,

Тыва автоэргелелдиң начальнигиниң оралакчызы.

ӨҢНҮКТҮҢ ЧАГААЗЫ

Чоокта чаа, Моол Арат Республиканың Баян-Өлгий аймаандан дөрт кижи составтыг аалчылар моол-совет найыралдың айы-биле холбаштыр Тывага чорааннар.

Баян-Өлгий аймак болза моол, казах, телег, тыва, урианхай чижектиг элээн хөй аймак чон чурттап турар хөй националдыг аймак болур. Ол аймактың 47.200 чурттакчыларының аразында 3 муң ажыг тывалар Цэнгэл сумуда чурттап турар. Тывага чораан дөрт кижиниң ийизи тывалар: сумуда партия үүрүнүң секретары Таазан болгаш хойжу Өнөржав.

Бистиң солуннуң редакциязының дилээн ёзугаар хойжу Ш. Өнөржавтың бижээн чүүлүн моон адаанда парладывыс.

ЧЕР, ДЭЭРНИҢ ЫЛГАЛЫ-ЛА

Мен Тывага моон-биле ийи удаа кээп тур мен. Тыва Арат Республиканың үезинде Кызылга моол элчин чериниң хелемечизинге 1935—1937 чылдарда ажылдап турган мен.

Ол үеде Тываның төвү — Кызыл болза бичии, чаңгыс каът, эрги ыяш бажыңнар колдаткан хоорай турган чүве. Оон бээр 26 чыл эрткен соонда Кызыл хоорайга аалчы боор, база катап келдим. Мурнуку үезин бодаарга хоорай шуут таныттынмас болган. Ол үениң Кызылы биле амгы үениң Кызылы дээрге чер-биле дээр ийи ышкаш сагындырар апарган-дыр. Амгы үениң Кызыл хоорайы болза чаа техника-биле чепсегленген, сайзырангай чаа хоорай болган-дыр. Мурнундагызын деӊ чырыткылыг Кызыл дээш, амгызын сайгылгаан хереелдиг Кызыл дээр кылдыр чаартынып өскерилгениң караам-биле көрдүм. Амгы Кызыл болза чаа үениң хөй каът бажыңнарлыг, чазап сайзыраткан, сесерлик кылдыр ногаанчыткан кудумчуларлыг, школа, эмнелге болгаш культура албан черлери, үлетпүр бүдүрүлгелер көвүдеп сайзыраан чаа үениң хоорайы болган.

Моон кандыг түңнелди кылып болурул? Тываның арат чоннарының коммунизм тургузуушкунунуң оруунга кирип, кайгамчыктыг улуг чедиишкиннерни чедип алганын чүгле Кызылдың хөгжүлдези безин херечилеп турар-дыр.

Акы-дуңма тыва улустуң бүгү чедиишкиннерин Моолдуң малчын арады мен көргеш, канчаар-даа аажок өөрүп тур мен. Бистиң акы-дуңма улустарывыстың кайызының-даа чедиишкиннери кайывыска-даа өөрүшкү болуп, ычис улуг сорулгаже бистиң шимчээшкинивисти дүргедедип турар.

Мен Моол Арат Республиканың Баян-Өлгий аймаанда чурттап турар хөй националдыг кижилерниң бирээзи малчын кижи мен. Көдээ ажыл-агый каттыжыышкынының кежигүнүнге кирип, коллективтиг ёзу-биле моол оранга социализм тургузарының улуг чаагай херээнде киржип турар мен. Каттыжыышкынның 505 хоюн кадарып, коллективтиг ажыл-агыйның малчыны болуп, ажылдап чоруур кижи мен. Бо чылын 505 хураганнарны доруктур азырап, хөй бүрүзүнден часкы кыргылдабиле 2 килограмм дүктү, хураган бүрүзүнден 660 грамм дүктү кыргып алдым. Малды амыр-менди хүр шыырак кылдыр кыш ажырар дээш ам үеде бүгү белеткелди бүрүн кылып алган мен.

Мен сөөлгү каш чылдарның дургузунда ниитиниң малының продуктулуун бедидип, ону бүрүн ажыглап ажаар, малдың чаш төлүн бүрүн доруктуруп өстүрер дээш кызымаккай ажылдааш, аймактың эки малчыннарының бирээзинге санадыр аас-кежиктиг болган мен.

Кызыл хоорайга база катап аалдап келгеш, совет өңнүктерниң күш-ажылы-биле кылып бүдүрген улуг үүлезиниң үре-түңнелин көрүп, сеткил ханганымны илеретпишаан, коммунизм тургузуушкунунуң улуг чаагай ажыл-херектеринге совет эш-өөрлерниң ам-даа улам улуг чедиишкиннерлиг болурун күзеп, йөрээдим.

Ш. ӨНӨРЖАВ,

МАР-ның Баян-Өлгий аймааның Цэнгэл сумузунуң малчыны.

«ЧЫМЧАК АЛДЫННЫҢ» МАСТЕРЛЕРИ

СЭКП XXII съездизи аттыг колхозтуң ирт кадарчызы Сүге Сундуевич Сат чеди чылдың бешки чылында күш-ажылчы. улуг чедиишкинин бодунуң эрес-шудургу күш-ажылыбиле чедип алган.

Быжыглаттынган 353 хайнак ирттерниң бирээзинден-не Сүге Сундуевич күскү агарлаашкын-биле кады 4,2 кг дүктү шынап-ла, «чымчак алдынны» хөйү-биле кыргып алырының мастери диртип, артель бүдүрүлгезиниң мурнакчызы деп атты чедип алган.

Бодунга онаашкан ажылынга, кызымак хойжу Улуг-Кызыл деп черде кыштаан септеп, бүгү тала-биле белеткелин дүрген дооскан.

Бирги хойжу бригаданың хойжузу Монгуш Киимчик быжыглаттынган хунан ирт бүрүзүнден-не 2,27 кг дүктү кыргып, «чымчак алдын» мастериниң үлегерин эдерген, хөй дүк кыргып алганының талазы-биле колхозтуң бүгү малчыннарының аразында ийиги черни ээлээн.

* * *

Төрүүр бода малдың чаш төлүп менди доруктурар талазы-биле СЭКП XXII съездизи аттыг колхозтуң тургузукчуларының бирээзи — Монгуш Уртун-Назынга баштаткан № 3 сүт-бараан фермазы көскү чедиишкинниг болган. Ол ферманың саанчылары, бызаа ажаакчызы Сарыглар Шөмбүл чүс инекке онаштыр 97 бызааларны менди доруктурган.

А. БЕГЗИ.

Чөөн-Хемчик районну.

Редакцияга чагаа

Чылдың тудар чыраа кажаа

«Сүт-Хөл» совхозтуң Киров салбырының Дөң-Ужу деп черде инек кыштаан тудуп эгелээнинден бээр элээн үр үе эрткен. Ишкин салбырбиле ол аразынга аргышкан чоң ону таварып эртер улуг орук. Аңаа чоокшулап келирге, крыша чок ийи чуртталга бажыңы, бир инек кажаазы көстүр бо-ла.

Оон ынай өдекте өргеннер, чагылар-ла хөй. Бо черниң улуурунуң чугаазы-биле алырга, «чыраа-ла болгаш төнмес» дээн ышкаш, чылдың тудар чыраа кажаадан артып калган өргеннер ол-дур. Ырактаң көстүп келир бажыңның соңгалары, хаалгазы чок болду. Бажыңның шалазының манзазы чок, печка орнунда тууйбулар бузундулары чыткылаар. Ында харын инектер кире берген кегженип тургулаар.

Чурттакчылыг бажыңнарның бирээзинге баргаш, черже халайып булуңналган, чевен кижиниң кошкан хаалгазында эргек хире уштунуп келген чиңге багны тыртыптым. Хаалга кайын орта ажыттынар ийик, хылырт-кыйырт дээн соонда халаш диди. Бажыңның иштин көөрге, шалазы чок, өл-шыктан камгаланып өдек төккеш, ооң кырындап эрги ширтек, хөм быжындылары чадып алган. Бажыңның дээвииринде ойбактардан аяс дээр көстүп турар. Ортузунда дөрбелчин демир суугу. От салырга чүк-чүгүндөн ыш бурулаар, олурган кижилер «ыглажып» олурар дээрле шын. Бо «бажыңда» Киров салбырның бызаалар чагыштырып эмзирер фермазының кадарчызы эш О. Ыдым-оол чурттап олурар.

Кожазында өөн бичии-даа ылгалыр чери чок бажыңда кадарчы Х. Доржу база-ла ышка мегүдеп олурар. Демги иштинде инектерлиг бажыңны эрткен чылын инек тарыыр дээш көжүрүп туткан, ынчан бүрүн деритинген турган бажың болгай. Хайгаарал чок кыштагны хоптак кижилер тонап аппарганы ол-дур. Фермаларын, кыштагларын хайгаарап көрбейн, чыл санында мынчаар төтчегледип, когаралга таваржып турар. Ол-ла фермадан ырак эвесте Кызыл-Шыгында дуржулгалыг кадарчы Моңгуш Александрның кыштаа база мындыг байдалга таварышкан.

Фермаларны электрижидер, радиожудар деп айтырыг совхозтуң удуртукчуларының бодалынга-даа кирбейн турар. Мээң бо көрген чүүлдеримни «Сүт-Хөл» совхозтуң директору, депутат эш Е. П. Соловьёв шагда-ла көргеш барган деп, кадарчылар дуза кордап олурарлар.

«Чайын шанаан септе, кыжын терген септе» деп, улустуң утказыг чугаазын бодаан болза кайын мындыг боор ийик.

О. ЧАҢ-ООЛ.

ШКОЛА, башкы, күш-ажыл

Ужуражыышкын кежээзи

Бүдүрүлге өөредилгезин Тээли 11 чыл школазынга киирге-ле бир чыл боop турар. Ол школаның 9—10 класстарының өөреникчилериниң мурнакчы саанчылар, малчыннар, механизаторлар-биле дуржулга солчуушкуннуг ужуражылга кежээзинге белеткел ооң ырак мурнунда-ла эгелээн.

Школаның бүдүрүлге өөредилгезиниң башкыларының удуртулгазы-биле 9—10 класстарының өөреникчилери школаның машиназы-биле «Тээли» совхозтуң малчыннарын кезивишаан, бүгү талалыг дузаны көргүскен болгаш чалалга бижиктерни тараткан.

Олар малчын Канданның аалынга баргаш, 400 хой кирер кажааның кырын болгаш 100 хураган кирер кажааны чылыглап бергеннер. Ийи хүннүң иштинде Моңгуш Кандан, Будаакай, Очур, Даржаа. Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры Үрүле Кандан болгаш оон-даа өске малчыннарның, фермаларның ажылынга дузалашканнар.

Бистиң чалаанывыс ёзугаар чоокта чаа аалчылар школага чыглып келгеннер. Класстарга дыштаныышка өрээлин база өөреникчилерниң мастерскаяга кылган ажылдарын делгээн. Ону аалчылар улуг сонуургал-биле көргеннер. Школада бүдүрүлге өөредилгезиниң дугайын өөредилге эргелекчизи Успун-Доржу дыңнаткан.

Эрткен чазын 14 хонуктуң практиказын тракторист-механизатор мергежилди шиңгээдип ап турар 11 өөреникчи ховуга эрттирген. Оларның иштинде Семис-оол, Серин Чечек, Нина Бавуулан тракторну эки өөренип алганнар. Семис-оол 45 га черни илииртеп, база 50 га черни үлүреткен. Ол ышкаш чайгы септелге үезинде ол-ла өөреникчилер 5 сеялкаларны, 3 кукуруза комбайнын, «ОП-10» деп 2 тараа арыглаар машинаны септээннер.

Ынчалза-даа практика үезинде четпестер база тургулаан. Өөреникчилерниң бүдүрүлге-өөредилгелиг бригадазынга трактор бээр керээ турда совхозтуң дирекция чери ону кончуг озалдадып берген. Өөреникчилер 100 га хире кукуруза, 3 га хире картофель шөлүн барык-ла хол-биле кылганнар. Школа чанының шөлүнге 5—7 класстарның өөреникчилери практиказын эки эрттиргеннер.

Бүдүрүлге-өөредилгезиниң практиказын келир чылын бүгү талазы-биле эки эрттирер аргалар бар.

Бо чылын школа бир тракторну садып алган болгаш машиноведение кабинедин тургускан. Келир чылын 9—10 класстарның 75 өөреникчилери мал ажыл-агыйының механизатору, ховү ажыл-агыйының механизатору деп мергежилди алырлар.

Малчыннар, механизаторлар боттарының дуржулгазының дугайында өөреникчилерге таныштырганнар. Өөреникчилер дыка хөйнү билип алганнар.

Ооң соонда совхозта партия организациязының секретары Иргит Сүгү санал бергеннерниң чөптүг шүгүмчүлелдерин хүлээп албышаан, келир чылгы өөреникчилерниң чайгы практиказынга бүгү талазы-биле дузалаарын аазаан. Кышкы үеде өөреникчилерге практика эрттирери-биле бир комбайн, инек саар, дүк кыргыыр агрегаттарның кезектерин бээр болганы кончуг өөрүнчүг.

Ооң соонда аалчыларга белеткээн солун концерт эгелээн. Аалчылар концертти улуг сонуургал-биле көргеш, моон соңгаар мындыг ужуражыышкыннарны база катап кылыр деп дугуржуп алгаш, аъттаныпканнар.

Д. БАЙЫР-ООЛ,
Тээли 11 чыл школазының башкызы.

ЧАШТАРНЫҢ КИЖИЗИДИКЧИЗИ

Чөөн-Хемчиктиң улуг, биче хемнеринге кавайлаткан, Улуг-Алаактың төнген ужунда, арга-арыгның кыйыында Даштыг-Кужур суурда Хөндергей сес чыл школазы тургустунгандан бээр хөй-ле чылдар эрткен. Ол школаны чеже кижилер дооспаан дээр! Оларга номчуп, бижиирин өөредип, билигже баштайгы оруктү ажыткан, быжыг билигни берип, аңгы-аңгы өөредилге черлеринче орукту айтып берген башкыларның санынга Куулар Дукууевич Өпей-оолду күзелдиивис-биле адаар бис.

Бүгү ажылдап келген чылдарында чүгле чаштарны кижизидеринге кызыгаарлаттынмайн, совет, комсомол ажылынга идепкейлиг киржип келген. Куулар Өпей-оол эге класстарның эртемнер аайы-биле секциязын 1955 чылдан эгелеп амга чедир удуртуп келген.

Ол секцияга бижимел ажылдарның демдектериниң нормаларын, экскурсияларны организастаарын база оон-даа өске ажыктыг кижизидилге ажылдарын эрттирип турар. Куулар Өпей-оол тускай ортумак эртемниг. Кызылдың башкы институдунда бот-өөредилге-биле өөренип турар.

Куулар ажылдап чораан чылдарын эге класстарга эрттирип келген болгаш чыл эрткен тудум-на ооң мергежили бедээн. 1958 чылдан эгелээш, ол ийи чылчылар чокка ажылдап келген. Бо харыысалгалыг ажылдың бедиин чедип алыры аңаа белен эвес болган. Башкы Куулар өөредилге-кижизидилгелиг ажылдарга беседаларны, номчулгаларны чорудуп, өөреникчи бүрүзүнүң аажы-чаңын эки өөренип, ада-иелер-биле быжыг харылзаалыг. Ооң өөреникчилери хөй-ниитичи, культурлуг аажы-чаңчылдарлыг, күш-ажылга ынак болгаш быжыг билиглиг. Ол уругларны бажыңга канчаар кижизидериниң, бажыңга берген онаалгаларның күүселдезиниң үезинде бергедээшкиннерге дузаламчыны, чогум кандыг аргалар-биле чорударының дугайында беседаларны ада-иелерге номчаан.

Бо хүннерде мурнунда чылдарда ышкаш өөреникчилерниң өөредилгезинге чүгле чүс хуу болур дээш күжениишкинниг ажылдап турар.

С. БАДЫ,
Чөөн-Хемчик районнуң Хөндергей 8 чыл школазы.

Аныяк шинчилекчилер

Он чыл бурунгаар, Тывага археология болгаш этнография талазы-биле шинчилел ажылын чорудары-биле Ленинградтың этнография институдунуң эртем ажылдакчызы Александр Данилович Грач чедип келген.

Он чылдың дургузунда Александр Данилович бодунуң отряды-биле Тываның девискээринге муң-муң километрни эртип, эрте-бурунгу базырыктарны, даш кожээлерни, хаяларда чурумалдарны, бижиктерни шинчилеп келген.

1963 чылда ооң отрядынга Красноярскиниң гидроэлектростанциязының келир үелеги суг долдуруушкунунуң зоназында чыдып турар эрте-бурунгу базырыктарны казып, ооң тураскаалдарын шинчилээр онаалга таварышкан. Улуг-Хем районнуң Ак-Туруг сес чыл школазының үстүкү класстарының өөреникчилери 13 кижи Александр Данилович Грачының отрядынга сезоннуң эгезинде кирген бис.

Отрядтың лагерин Красноярск крайның Краснотуранск районунуң девискээри—Туран дагның эдээнге тургускан. Лагеривисти «Аныяк Тыва» деп адап алган бис. Кежээлерде Туран дааның эдээнде ховуларга, кайгамчык Енисейниң эриктеринге тыва ырларның аялгалары дыңналып бээр турган.

Туран дааның баарынга 2500 чылдың мурнунда чурттап чораан чоннуң ол үеде арттырып каан тураскаалдарын шинчилеп көөрү-биле 13 эң улуг базырыктарны каскан бис. Ук базырыктарның иштинден 81 хөөржүдүлгелер камералары тывылган. Базырык бүрүзү бот-бодунга иштики болгаш даштыкы хевир-тургузуу дөмей болза-даа, бот-боттарындан үе-чадазының онзагай чүүлдери-биле ылгалып турар.

Чамдык хөөрлер ыяш ханалыг, дээвирлиг болгаш хадың тозун шала кылдыр дөжеп каан, а чамдыктары калбак даштар-биле ханалаттынган. Ооң аксын канчаар-даа аажок улуг 4—5 тонна чедип турар улуг даштар-биле базырып каан болгулаар. Ол хөөрлерни чаңгыс аай система кылдыр улуг хемчээлдиг даш кажаа иштинде туткан. Ол болза ха-дуңманың коллективтиг хөөржүдүлгези болур. Шак ындыг хөөрлерге 2—3-теп 34 чедир улуг, биче кижилер чыгкылаар.

Бүгү базырыктардан ниитизи-биле 250 кижи сөөгүн тыпкаш, ССРЭ-ниң эртемнер Академиязының этнография музейинче чоруткан бис. Ол шагга өлген кижиге херектиг чүве бүгүдезин ол кижи-биле кады хөөп каар турган. Хөөржүдүлге хааржактарындан хүлерден кылган 300 ажыг янзы-бүрү эт-херекселдерни тыпкан бис. Оларның иштинде дайынчы согуннар, балдыжыгаштар, бижектер, хүлер шивегейлер, инелер, херектиң болгаш курнуң янзы-бүрү каасталга херекселдери бар болган.

Оон аңгыда сөөктен болгаш ыяштан кылган эдилелдер, каасталгалар болгаш мыйыс-биле кылган согуннар тывылган. Мойнун кедейти сунуп алган, мыйыстары ооргада дегжи берген, дөрт-даяктап чыдып алган сыынның дүрзүзүн хүлерден малгаш хепке онза уран-шевери-биле кудуп каан. Ол ышкаш оргузу үттүг каасталгага хереглеп турган сөөк эдилелде, дөрт даваны чаңгыс черде апарган, дүрлү берген араатан амытанның дүрзүзүн сиилип каан. Ол ышкаш аргар кошкарының дүрзүзүн кайгамчык шевергини-биле сиилип каан болгулаар.

Бо-ла бүгү тывылган эт-херекселдер чүгле Енисейниң ортаакы кезиниң төөгүзүн өөренип көөрүнге эвес, харын эрте-бурунгу Тываның төөгүзүн шинчилээринге улуг дузалыг болур дээрзи маргыш чок.

Казыышкынның түңнелинде тывылган материалдар бистиң эраның мурнунда 1 муң чылдың ортаа үезинде Тываның эрте-бурунгу чурттакчылары-биле Минусинскиниң калбак делгем девискээринге чурттап чораан улустуң культурлуг харылзаазының дугайын тодаргай чугаалап турар.

Эрткен чылын Өвүрнүң Саглыдан, Сүт-Хөлден, Бай-Тайгадан база-ла 2500 чыл бурунгаар тургустунган базырыктарны казарга, үстүнде саналп турганывыс эт-херекселдер дөгере бар болган. Эрте бурунгу Тываның уран-шеверлериниң кылган эт-хераксели Саянның соңгу эриктеринге, Енисейниң ортаакы үезинге чурттап чораан чонга чедип, Саян аргының уран-шеверлериниң кылган эдилелдери эрте бурунгу Тывага кээп турган дээрзи тодаргай.

Ол ышкаш ол үеде ортаакы Азияга кылып турган пор савалар, Индий далай эриктеринден эккелген чинчилер база тывылган.

Казыышкынның бедик шынарлыг болгаш эртем талазы-биле чедиишкинниг болур чоруунга бистиң школаның өөреникчилери В. Моңгуш, Ч. Шофер-оол, Б. Кара-Кыс, Л. Севээн, Л. Мыйтын-оол, С. Кара-кыс, Д. Эрес-оол, В. Чөржей-оол, Б. Учас, Б. Ким-оол, И. Болат-оол, Д. Дензин оларның быжыг чурумнуг, кадыг-бергеге шыдамыын, эртем-шинчилел ажылынга хандыкшылдыын Александр Данилович Грач болгаш экспедицияның эртем ажылдакчылары үнелээн.

Отряд бодунуң мурнунга салган сорулгазын чедиишкинниг-биле күүсеткен. Келир чылын Шагаан-Арыг девискээринге Саянның гидроэлектростанциязының суг долдуруушкунунуң зоназынга ажылдаар бис.

И. САМБУ,
экспедицияның киржикчизи.

Ферма кышка белен

Танды районда «Коммунизмниң херели» колхозтуң Шаңганда Оюн Кара-оолга удурткан фермазы, октябрьның социалистиг революциязының 46 чыл оюнуң байырлалынга СЭКП ТК-ның Кыйгырыгларынга сорук кирген ооң саанчылары, кадарчылары болгаш бызаа ажаакчылары кыштаглаашкынга эки белеткелдиг ужуражыр дээш кызымаккай ажылдап келгеннер.

Фермада инек кажаазының ханаларын, серизин септээн болгаш бызаа кажаазын чылыглаан. Ол ышкаш ферма чоогунда 260 тонна сигенни, Улуг-Алаак, Чинге-Алаак деп черлерде сарааттарны ферманың малчыннары кажаалаан.

Кадарчыларның болгаш саанчыларның 9 чуртталга бажыңнарының соңгаларын, эжиктерин септеп, печкаларын кылгаш, штукатуралап чугайлаан. Чунар бажыңны септеп доосканы-биле ферма коллективи неделя санында чунуп турар.

Кыжын оттулары-биле 20 кубометр кургаг ыяшты фермада эккеп алган болгаш оттулар ыяш белеткели уламчылап турар.

Шаңган фермазында кызыл булуңнуң ханазы туттунгандан бээр үр болган. Ону шалалап, кырын серилээрин болгаш соңгалаарын, эжиктерин кылырын колхозта тудуг бригадири В. Селинков мынчага чедир кылдыртпааны четпес.

С. ОЮН.

Харылзааны быжыглаар

Өөреникчилерниң эки өөренириңе ада-иелерниң хамаарылгазы улуг. Өг-бүлениң кижизидилгези чокка өөредилге-кижизидилге ажылын школа чааскаан шиитпирлеп шыдавас. Уругларның кижизидилгезин школа, өг-бүле тус-туста шиитпирлеп турган үе ам шагда-ла эрткен. Ынчангаш ада-иелер уругларының өөредилгезин сонуургап, школа-биле быжыг харылзааны хүн-бүрү тудар болза эки өөредилгени, быжыг чурумну чедип ап болур.

Чаа өөредилге чылының баштайгы хүннеринде Танды районнуң Каскал эге школазының ада-иелериниң хуралы болур деп чарлал суур чурттакчыларынга дыңналы берген. Ынчалза-даа ол хүн ада-иелерниң хөй кезии хуралга келбээн. База катап чыылдырары-биле хуралды соңгаарлаткаш, чалалга бижиктерни тараткан. Ооң соонда база-ла шуптузу чыылбаан. Ол чүнү көргүзүп турарыл дээрге, чамдык ада-иелерниң уругларының өөредилгезин сонуургавас, кижизидилге ажылын школа кылгай-ла дээн бодалының херечизи-дир.

Ынчангаш ындыг ада-иелерниң уругларының өөредилгези, чурумну багай боор турар. Оларны кичээлдерге олуржуру-биле школаже чалаарга черле келбес.

Кежээ, улуг улустуң кинозун өөреникчилерге көргүзүп болбас деп чүвени биле тура-ла, чамдык ада-иелер Наташа Оюн, С. Минчиир-оол, Оюн Печенье олар уругларын киноже эдертип алгаш кирип турар...

Л. ШИРИЖИК.

Бай-Тайганың Көп-Сөөк чурттуг Шожал ашак бодунуң уруу Чимис бичии уругларны төлептиг аажы-чаңга, үжүк-бижикке өөредир башкы кижи болу бээр дээрзин шаанда кайын бодап чораан деп. Улуг Октябрь революциязының ачызында араттарга аас-кежии келген. Араттарның ажы-төлү эртем-билиг чедип алыр дээш кызымак, шудургу чүткүл-биле өөренип кирипкен.

Шожал ашактың уруу Чимис база-ла Кызыл хоорайга башкының ортумак тускай өөредилге черин доосқаш, чедип келген. Ол ам Барыын-Хемчик районнуң Бай-Тал он чыл школазының мурнакчы башкыларының бирээзи апарган. Өөредилге-кижизидилгелиг ажылдарның талазы-биле ооң клазы чыл бүрүде-ле эки түңнелди чедип ап турар. Бо өөредилге чылында Чимис Иргитовна Шожал биргиклассчыларны башкылап эгелээн. Оларны 4 класстты доосқуже чедир быжыг билиглиг, кончуг эки сагылга-чурумнуг, төлептиг аажы-чаңныг кижилер кылдыр белеткээр дээш кызымак, шудургу чүткүл-биле ажылдап эгелээн. Бо өөредилге чылының бирги улдуңунда ооң клазы багай эвес түңнелдиг болган.

Чимис Иргитовна аныяк башкыларның уроктарынга олуржуп, оларга ажыктыг сүмелерин берип, бодунуң мурнакчы арга-дуржулгазын дамчыдып турар. Ылаңгыя ол школаның 2 «б» клазының башкызы Салчак Намдараа дуржулгалыг башкы Шожалдың чедирген дузазын аажок сантып чугаалап олурар.

Шожал школада башкыларның методиктиг каттыжылгазын удуртуп турар. Биргиклассчыларның төрелдери-биле ол быжыг харылзааны тудуп алган. Уругларны бажыңга канчаар кижизидериниң дугайында беседаларны чорудуп турар. Чимис Иргитовна чүгле дуржулгалыг мурнакчы башкы эвес, ол хөй-нииттиниң ажылдарынга идепкейлиг киржип турар.

ЧУРУКТА: башкы Ч. И. Шожал.

Сөзү болгаш фотозу Т. Саян-оолдуу.

Даштыкыдан медээлер

„Полёт-1" деп космос аппарадын салып үндүргенин даштыкыда канчаар көрүп турары

ЛОНДОН. «Полёт-1» деп башкартынар, манёврлап чоруур космос аппарадын Совет Эвилелинге салып үндүргениниң дугайында медээ Лондонга улуг сонуургалды болдурган. Совет эртемниң чаа чугула чедиишкининиң дугайында дыңнадыгны информация агентилелдери болгаш радио доп-дораан дамчыткан турган.

ПАРИЖ. Манёврлап чоруур «Полёт-1» деп космос аппарадын Совет Эвилелинге салып үндүргениниң дугайын кончуг бачымы-биле дамчыткаш, Франс Пресс агентилел ооң соонда ук космос аппарадының техниктиг характеристиказын дыңнаткан. Шак ындыг аппаратты тургускан чорук элээн каш спутниктерниң азы космос корабльдериниң ужуражырының аргазын берип, а ол ышкаш черге азы айга барып хонар үеде манёврлаарын чиигедип болур деп, агентилел онзалап демдеглеп турар. Совет эртемниң болгаш техниканың чаа шылгараңгай чедиишкининиң дугайын француз радио бодунуң дыңнакчыларынга дыңнаткан.

Москва Керээзиниң ёзузун барымдаалаар

НЬЮ-ЙОРК. (СЭТА). Бүгү-ле күрүнелер ядролуг чепсектиң шенелделерин кезик-чамдык хоругдаар дугайында Керээниң киржикчилери болур болгаш ол Керээниң ёзузун болгаш чүүлдерин сагыыр ужурлуг деп, Кол Ассамблеяның Политиктиг комитединиң хүлээп алган резолюциязында кыйгырып турар. «Москва Керээзиниң киирилде чүүлүнде тайылбырлаттынган сорулгаларны чедип алыры-биле чугаалажыышкыннарны соңгаарладыышкын чокка» уламчылаарын чепсеглениишкинни дүжүрер талазы-биле 18 күрүнелерниң Комитединден резолюция дилеп турар.

Резолюцияны 97 бадылаашкыннар-биле хүлээп алган. Албания удур бадылаан, Куба, Франция болгаш Төп-Африкан Республика дадагалзаан. Камбоджа бадылаашкынга киришпээн.

Ол резолюцияны Кол Ассамблея бадылаар ужурлуг.

Кеннединиң парлалга конференциязы

ВАШИНГТОН. (СЭТА). Чоокта чаа болган ээлчеглиг парлалга конференциязынга АКШ-тың президентизи Дж. Кеннединиң медеглээни болза, Каттышкан Штаттар Барыын Германияда бодунуң шериг каттыжыышкыннарын кызырарын бодавайн турар. Европада шеригниң тыыл кезектерин эде организастаарынга дүүштүр шериг эвес ажылдакчыларның чүгле чамдык кызырылдазын чорударын көрүп турар.

Совет Эвилелинге кызыл-тас садар дугайында чугаалажыышкыннар канчаар чоруп турарыл деп айтырыгга харыылавышаан, Кеннеди ол чугаалажыышкыннар кончуг шапкын чоруп турар, бо неделяда ол чугаалажыышкыннар шиитпирлиг үеже эгелеп кирер ужурлуг деп бодап турар мен деп ол чугаалаан. Ооң-биле холбаштыр кандыг-бир тайылбырны кылырындан президент ойталаан.

Президентиниң оон ыңай чугаалааны болза, журналистер-биле ужуражыышкынга Н. С. Хрущевтуң чугаазының бижимелин болур-чогууру-биле өөренип көргеш, Айже космос ужудуушкунун боттандырар чарышка киржиринден Совет Эвилели кезээде ойталап турар деп кандыг-даа бадыткалды ол чугаадан тыппадым.

ССРЭ космосту шиңгээдип алырынга аажок улуг күжениишкиннерни кылган, ССРЭ ол күжениишкиннерни үргүлчүлээр болгаш оларны үргүлчүлээринге аажок улуг аргалары бар дээрзин бодап болурунуң бүгү барымдаалары бар деп, Кеннеди демдеглээн. Совет Эвилели Айже кижиниң космос ужудуушкунун боттандырар талазы-биле чаржыр деп бодап турар бе азы улам аажок улуг программаны боттандырарын бодап турар бе дээр дугайында чүнү-даа билбейн турар бис.

Каттышкан Штаттар бодунуң программазын боттандырар ужурлуг. Чүге дээрге, «космосту шинчилээр талазы-биле бисте бар турар программа АКШ-тың айыыл чок чорууунга чугула болуп турар» деп Кеннеди демдеглээн.

Өске айтырыгга харыылавышаан, ССРЭ биле АКШ-тың аразынга дорт агаар харылзаазын тургузар дугайында «дугуржулгага ат салырынга идегел бар болуп турар» дээрзин президент демдеглээн.

Чер иштинге ядролуг чепсектиң шенелделерин хоруур дугайында дугуржулганы чедип ап болурунуң аргазынга хамаарыштыр Кеннеди ол амгы үеде «өөрүшкүлүг эвес хөөнде» тургустунган деп демдеглээн.

Куба улус чүүлдүгзүнүп турар

ГАВАНА. (СЭТА). Чоокта чаа Гаванага президент ордузунуң мурнунда шөлге куба найысылалдың ажылчы чоннарының массалыг митингизи болган. Пивога, таакпыга, эътке үүрмектеп садар өртектерниң чамдык бедиишкининиң дугайында хоойлу төлевилелин революстуг чазактың премьер-министри Фидель Кастронуң номчааны митингиниң киржикчилери чаңгыс үн-биле чүүлдүг деп көрген.

«Флора» деп шуурганнан шыгызы-биле качыгдаан Ориенте можуга гидротехниктиг ажылдарны онза планын акшаландырарынга болгаш чурттуң экономиказының улам ынай хөгжүлдезинге идиглиг болурунга ол хоойлуларны хүлээп алыры эргежок чугула болуп турар деп, Фидель Кастро чугаалаан.

Алжирниң национал байырлалы

АЛЖИР. (СЭТА). Алжир бодунуң национал байырлалын — революцияның хүнүн ноябрьның 1-де демдеглеп эрттирген.

Аңаа холбаштыр Алжирниң чанында Дар Эль-Бейда хоорайга найысылалдың чурттакчыларының кедергей улуг чыскаалы болгаш шериг парады болган. Чыскаалдың соонда массалыг митинг болган, аңаа Улус Демократтыг Алжир Республиканың президентизи Ахмед Бен Белла чүве чугаалаан.

Дугуржулга күштүг болуп эгелээн

АЛЖИР. (СЭТА). Алжир биле Марокконуң аразында кызыгаарга дайынны соксадыр дугайында Алжир, Марокко, Эфиопия болгаш Мали күрүнелерниң баштыңнарының чөвүлел хуралынга чедип алдынган дугуржулга Гринвичиниң шагы-биле ноябрьның 1-ден 2-же дүн ортузу турда күштүг болуп эгелээн дээрзин Алжирниң радиозу дыңнаткан.

Ноябрьның 1-ниң кежээзинде Алжирниң президентизи Бен Белла болза бо дугуржулганы чайгылыш чокка сагыыр дугайында дужаалды алжир шериглерге берген мен дээрзин парлалга төлээлекчилеринге медеглээн.

Мароккодан келген дыңнадыгларны ёзугаар алырга, дугуржулганы Марокконуң сагыызын хаан ийиги Хасан база медеглээн болуп турар.

Мурнуу Вьетнамда байдал
САЙГОНДА БОЛУУШКУННАРГА

ПАРИЖ. (СЭТА). Ноябрьның 1-де Сайгонга аткылажыышкыннар уламчына киткээн. Тура халыышкын үндүргеннер президент ордузунче ийиги удаа халдаашкын кылгаш, камгалал чериниң казармазын, ордунуң бүгү-ле хөй-ниити албан черлерин ээлеп алган деп АФП агентилелдиң корреспондентизи дыңнадып турар. Нгодиньдьемчи чазактың беш министрлери болгаш ол ышкаш шериг-агаар күштериниң, хамаатылар камгалалының командылакчылары база хоорайның полиция начальниги «эргилде комитединиң» талазынче шилчээн деп дыңнадып турар. Ынчалза-даа Сайгон радиозунуң ол медээлерин чазак шын эвес деп турар. Төп Вьетнамның шериглериниң командылакчызы генерал До Као Чи эргилдениң удуртукчуларынга чоруткан бодунуң телеграммазынга «оларны деткип турарын илереткен» деп, оон соонда радио дыңнаткан.

• • •

ХАНОЙ. (СЭТА). Сайгонга болган эргилдени «Нго Динь Дьемни дүжүрер болгаш Мурнуу Вьетнамда шыңгыы аштырыышкынга таваржып турар агрессчи дайынын илеткейжидер сорулга-биле америк империализм поход организастаан» деп, «Вьетнамның үнү» радиостанция (ВДР) ол эргилдеге холбаштыр медеглээн.

«Ол эргилде болза оон удуртукчулары Нго Динь Дьемге удур, ынчалза-даа коммунизмге база-ла удур болуп турар болгаш Каттышкан Штаттарның айыткан угланыышкынын чорудуп турар дээрзин көргүзүп турар» деп, ук радиостанция медеглээн.

Мурнуу Вьетнамны хостаары дээш демиселдиң национал фронтузу Сайгонга болган эргилде-биле холбаштыр парлап үндүрген медеглелинге «америк-нгодиньдьемчи бөлүктүң ёзу-чурумун үзер» дээш эңне күжениишкинниг демиселди кааптып чорударынче бүгү мурнуу вьетнам улусту болгаш улустуң чепсектиг күштерин кыйгырган. Хосталганы чедип алыр болгаш чурттуң мурнуу кезээн камгалап алыр дээш чон-биле демниг демисежиринче нгодиньдьемчи армияның офицерлериниң болгаш солдаттарын медеглелде база-ла кыйгырып турар.

• • •

ПАРИЖ. (СЭТА). Эрге-чагырганы генералдар ээлеп алган мурнуу-вьетнам найысылалдан кээп турар дыңнадыглар удурланышкак болуп турар. Мурнунда оралакчы президент турган Нгуек Нгок Тхога баштаткан чаа чазакты тургускан деп чамдык дыңнадыгларда чугаалап турар болза, бүрүн эрге-чагырганы шериг хунтазы ээлеп турар деп өске дыңнадыгларда айтып турар. Чаа президентини томуйлавайн чуртту бодунуң эргелеп чагырар апаарының дугайын шериг хунтазы Сайгон радиозу-биле чарлаан. Нго Динь Дьемниң салым-хуузунуң дугайында дыңнадыглар база-ла удурланышкак болуп турар. Диктатор Нго Динь Дьем болгаш ооң акызы Нго Динь Нью боттарының амызынга четтинген дээр дугайында дыңнадыгларның бадыткаашкыны чок болуп турар.

Франс Пресс агентилелдиң телеграммазын ёзугаар алырга, «Шериг революстуг чөвүлел» (хунта бодун ынчаар адап турар) конституцияны түр үеде күш чок болдурар болгаш национал хуралды дүжүрер деп шиитпирни хүлээп алган. Нго Динь Дьемниң чазаа «коммунизм-биле демиселдиң» сорулгазын шиитпирлеп шыдавас болган деп, ук чөвүлелдиң удуртукчулары дүжүрткен чазакты ынчаар буруудадып турар.

• • •

НЬЮ-ЙОРК. (СЭТА). Мурнуу Вьетнамга эргилде кылган шериг хунтазы Нго Динь Дьемниң болгаш оон акызы Нго Динь Ньюнуң өлгениниң дугайын чарлаан деп, АП агентилелдиң корреспондентизи Сайгондан дыңнадып турар.

Албан медээлеринден алырга, Нго Динь Дьем болгаш Нго Динь Нью боттарының амы-тынынга четтинген деп. «Америкэн Брод-кастинг компаниниң» корреспондентизи Рэй Фолк дамчыдып турар. Ынчалза-даа Нго Динь Дьемни болгаш оон акызын оларны туткан офицер өлүрген дээрзиниң дугайында дыңналыг Сайгонда калбаа-биле тарап турар деп, корреспондент немеп каан.

Мурнуу Вьетнамның чаа чазаа

ХАНОЙ. (СЭТА). Сайгон радиозунуң дыңнадыы-биле алырга, Мурнуу Вьетнамга күрүне эргилдезиниң түңнелинде мурнунда оралакчы президент турган Нгуен Нгок Тхога баштаткан чаа чазакты тургускан.

Пьетро Ненни база катап соңгуткан

РИМ. (СЭТА). Пьетро Ненни Италияның социалистиг партиязының секретарынга база катап соңгуткан. Италияның социалистиг партиязының удуртулга чери ону ол албан дужаалга чаарты соңгаан. Ук партияның удуртулга черин ИСП-ниң Төп Комитеди кылдыр тургускан. Партияның чиңгине секретерының оралакчызынга Франческо Де Мартинону соңгаан.

Республикага АГААР-БОЙДУСТУҢ байдалы

Бөгүн республикага бүргеп каар турар хүн болур. Соңгу болгаш соңгу-чөөн районнарга биче хар чаар, хат кошкактан өй-тавынга чедир, барыын чүк угланыышкынныг. Кызылга бүргег хүн болур, кошкак хар чаар, хат кошкак. Агаарның температуразы: даглыг черлерге—0—5 градус чылыг, оон өскезинге—0—5 градус соок, а Кызылга—1—3 градус соок.

Редакторнуң оралакчызы
Д. О. БЕГЗИ.

КИНОТЕАТРЛАРГА

БӨГҮН

«НАЙЫРАЛ»: **«Солдат Иван Бровкин»** 10, 12, **«Капитан уруу»** 2, **«Аппассионата»** 4, 6, 8, 10 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: **«Ол чарыында»** 11.15, 1.15, **«Меңгүн куда»** 3.15, 5.15, 7.15, 9.15 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: **«Берге аас-кежии»** 10.30, 12.30, **«Төнчүзү болгаш эгези»** 4.30, 6.30, **«Анаа эвес чай»** 2.30, 8.30 шактарда.

РЕДАКЦИЯНЫҢ АДРЕЗИ: Кызыл Шетинкин — Кравченко кудумчузу, бажың № 3. Телефоннары: Редакторнуң 24 — 63, редакторнуң оралакчыларының 35 — 24, 25 — 38, идеология килдизиниң 37 — 13; харыысалгалыг секретарьның 23 — 35, кадээ ажыл-агый бүдүрүлгезиниң болгаш партийжи амыдырал килдизиниң 25—38, 23 — 51, үлетпүр бүдүрүлгезиниң болгаш партийжи амыдырал килдизиниң 22 — 64, чагаа, ажылчын болгаш кадээ корреспондентилер база совет тургузуг болгаш амыдырал килдистериниң 21 — 27, иштики информация килдизиниң 20—60, бухгалтерияның 31 — 75, корректорларның 21 — 47, солун келбейн барганда 32 — 75 телефонче долгаар.

ТС—01469.

Культура министерствозунуң типографиязы